

ETNOARCHEOLOGIE

kapitola 1

Archeologie jako studium „těch druhých“

Základní literatura

Beneš, J. 1994: Člověk. Praha: Mladá fronta.

Budil, I. T. 1998: Mýtus, jazyk a kulturní antropologie. Praha.

David, N. – Kramerová, C. 2001: Ethnoarchaeology in action. Cambridge: Cambridge University Press.

Harris, M. 1968: The Rise of Anthropological Theory. New York and London: Harper & Row.

Hrdý, L. – Soukup, V. – Vodáková, A. 1994: Sociální a kulturní antropologie (slovník). Praha.

Kottak, C. P. 2003: Cultural Anthropology. New York: Random House.

Lévi-Strauss, C. 1966: Smutné tropy. Praha: Nakladatelství Odeon.

Murphy, R. F. 1998: Úvod do kulturní a sociální antropologie. Praha

Orme, B. 1981: Anthropology for archaeologists. London: Gerald Duckworth.

Renfrew, C. – Bahn, P. 1991: Archaeology. Theories, Method and Practice. London: Thames and Hudson Ltd.

Shostak, M. 1993: Nisa dcera Kungů. Praha: Mladá fronta.

Soukup, V. 1996: Dějiny sociální a kulturní antropologie. Praha: Univerzita Karlova.

Wyn Davies, M. - Piero 2003: Kulturní antropologie. Praha - comix

cíl úvodní přednášky

- archeologie se svými metodami a cíly studia výrazně liší od historie a má tak blíže k oborům studujícím člověka, jeho kulturu a společnost (antropologie).
- arch. nálezy nejsou přímým odrazem zaniklé živé kultury
- kultury vzdálené v čase je možné chápat jako „ty druhé“ jejichž společenské normy a kulturní vzorce byly zcela odlišné od našich.

Historie a předmět studia

- předmětem historie je studium minulosti na základě písemných pramenů
- psané prameny zachycují **události** (něco, co vybočuje ze struktury všednosti)
- výběr událostí zachycených písemnými prameny není „representativní“ ani „objektivní“
 - k roku 1142: „Bylo vidět létati hada“ (Mnich sázavský)
- čím dále do minulosti, tím více je obraz podávaný písemnými prameny zkreslený
- písemné prameny nezachycují dějiny – ty jsou vždy výsledkem interpretace pramenů a také ovlivněny projekcí současné kultury
- historický čas (vnímaný lidmi) není totožný s fyzikální veličinou, inspirace F. Braudelem:
 - čas individuální → daný délkou lidského života (emoce)
 - čas sociální → vázaný na společnost v níž žijeme (habitus, kulturní vzorce)
 - čas zeměpisný → představovaný strukturami dlouhého trvání (podnebí, kult. změna)

Vědy o člověku (antropologie) a předmět studia

-cílem studia je **struktura** – tj. dlouhodobé „nastavení“ chování dané společnosti (kulturní vzorce a normy)

-prameny: a) recentní společnosti – přímé zúčastněné studium kultury

b) zaniklé společnosti – hmotné prameny

etnografie

antropologie

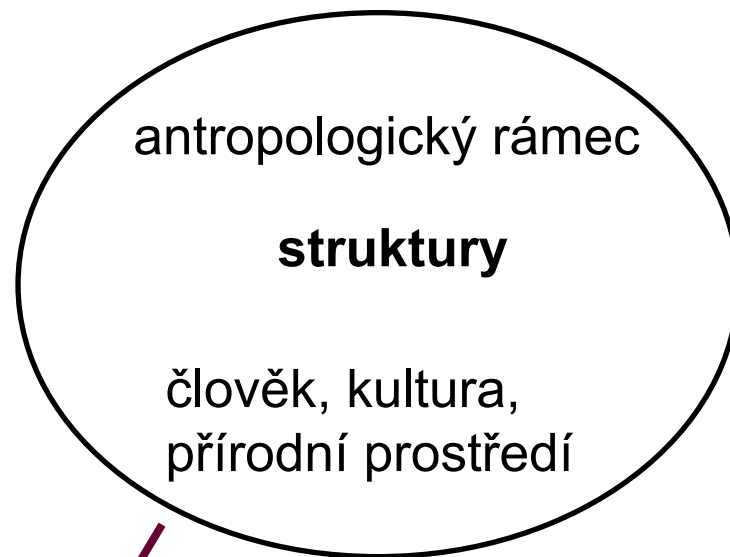
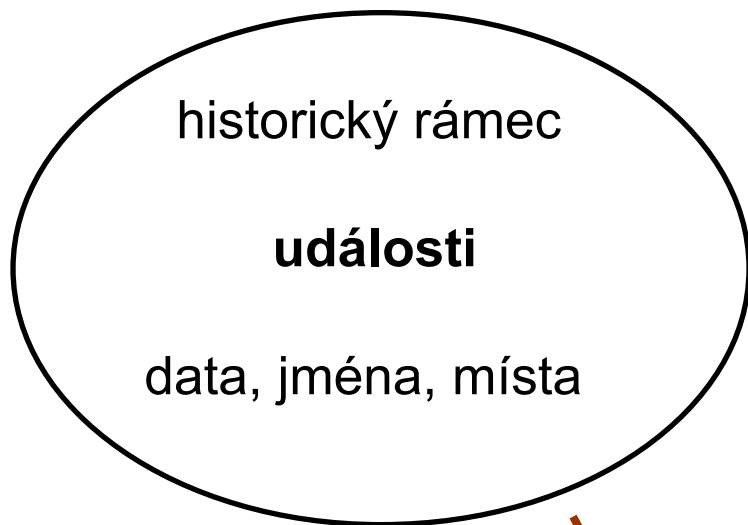
člověk a kultura

sociologie

archeologie

HISTORIE

ANTROPOLOGIE

ARCHEOLOGIE

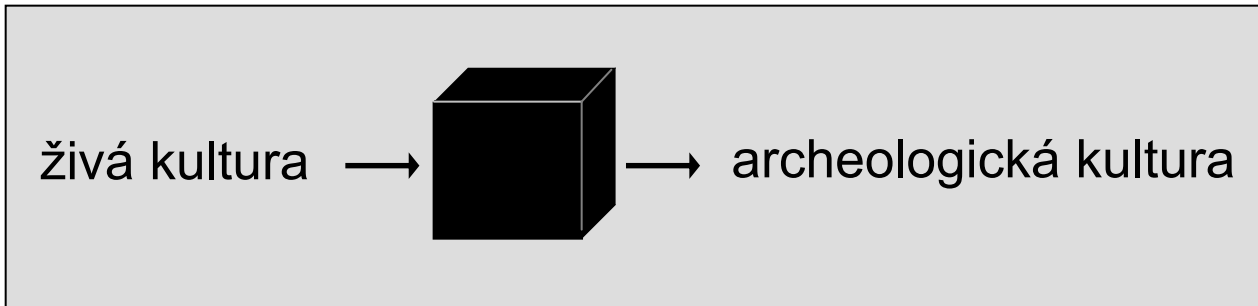
Archeologie - prameny

-archeologie je běžně pojímána jako historická disciplína

-archeologickými prameny jsou pozůstatky hmotné kultury

-osídlení a pohřbívání

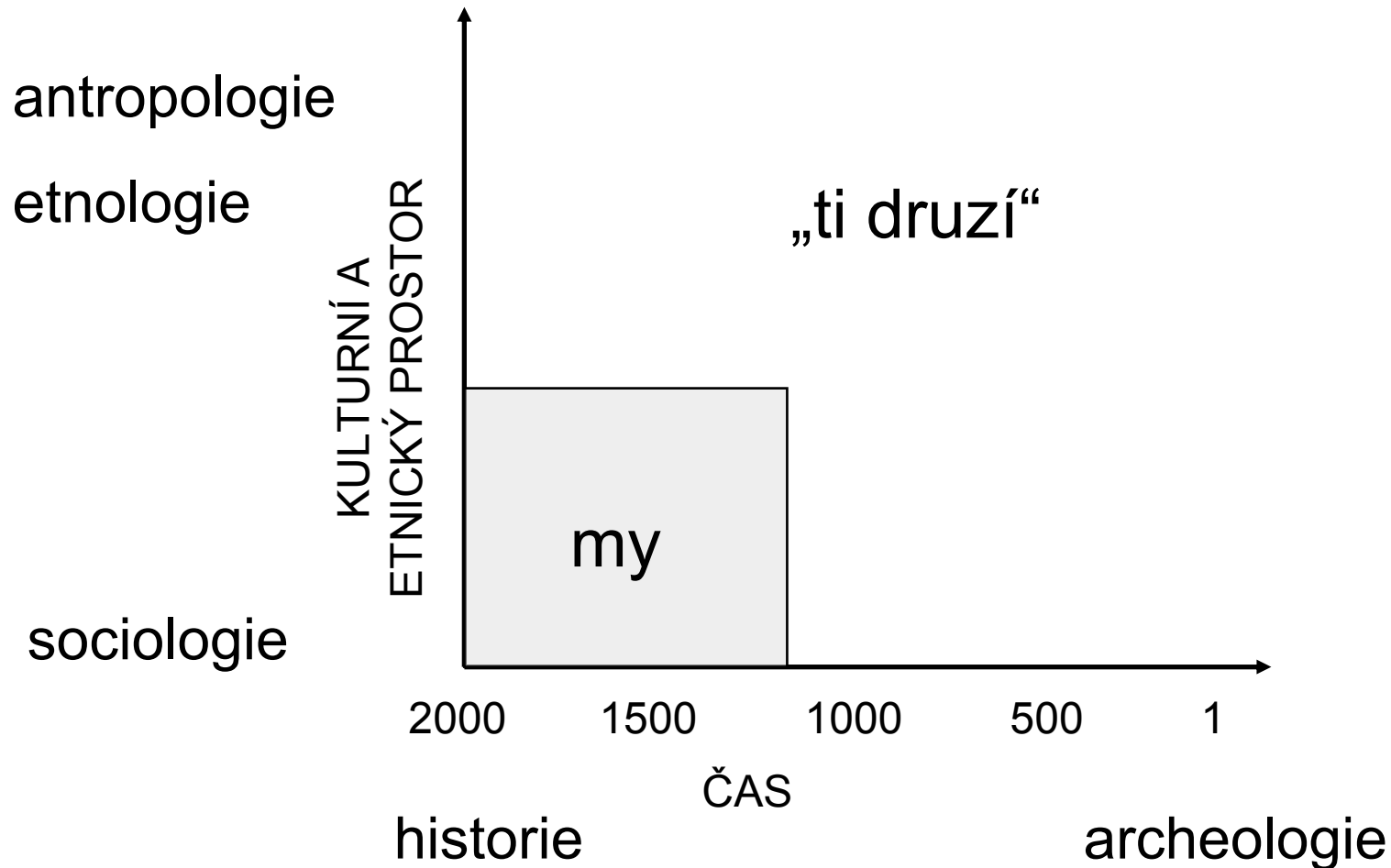
-archeologické nálezy neodrážejí přímo zaniklou kulturu (realitu)

-problém “černé skřínky” **formativních procesů** jimiž artefakty procházely v průběhu svého „života“ i po svém zániku

Vymezení „těch druhých“

- my x „ti druzí“ (všichni jejichž kultura je zásadně odlišná od našich)
- problém spočívá ve srovnatelnosti kulturních vzorců

Klíčem k archeologickému porozumění světu „těch druhých“ jsou artefakty.

Jaké mají vlastnosti?

Základní vlastnosti:

- Formální a prostorové (E. Neustupný)

Interpretační vlastnosti:

- formativní procesy
- funkce
- chronologie
- styl

Jaké jsou důsledky pojetí archeologie jako studia „těch druhých“?

- teoretický posun arch. směrem od historických disciplín k vědám o člověku a společnosti

- lepší chápání procesů představovaných strukturami dlouhého trvání (vznik společ. hierarchie, dopad směny na společnost, kulturní změna...)
- sociologie artefaktů (co o nás vypovídají naše předměty a naše odpadky)

- interpretace na základě modelů (možnost více-násobné interpretace)

- odlišná představa prehistorie a časně historie

- prehistorické populace se od nás nelišily jen jednoduchou technologií a hmotnou kulturou

ETNOARCHEOLOGIE

kapitola 2

KULTURA

antropologický koncept

Co je kultura?

-negeneticky předávané chování, lidé se tím liší od zvířat (?)

doporučená četba: [Goodallová, J. 1978: *Ve stínu člověka*. Praha: Mladá fronta](#)

- **Kultura** se odvozuje od latinského slova s významem zemědělského kultivování nebo pěstování, což zůstalo dodnes obsaženo např. v anglických pojmech „agriculture“, „horticulture“.

- Pojem kultura zavedl v anglickém světě E. B. Tylor (1871), který také nabídl jeho první definici: kulturu označil za komplexní celek, který zahrnuje poznání, víru, umění, morálku, zákony, tradice a všechny ostatní schopnosti a zvyky, které člověk získal jako člen společnosti

- pojem „kultura“ zdomácněl v antropologii velmi rychle, ale je třeba si uvědomit, že se zde tradičně používal s odkazem na nezápadní společnosti.

-Už v roce 1952 existovalo více než 150 různě modifikovaných definic kultury, které sesbírali A. L. Kroeber a C. Kluckhohn (1952) „**kultura je produkt, je historická, zahrnuje ideje, vzory a hodnoty, je selektivní, lze si ji učit, je založená na symbolech a je abstrahována z chování a produktů chování**“

-Ani tato syntetická definice však nepřinesla očekávaný konsensus a kultura se i nadále definovala různě.

-Obsah pojmu kultura je různými badateli reflektován odlišně, protože obvykle k určení jejího významu přistupují s důrazem na její konkrétní vrstvu.

-S tím se musí vyrovnat i současné učebnicové definice kulturní antropologie, takže uznávají, že kulturu lze komplexně definovat pouze po jejích jednotlivých vrstvách: **„kultura je naučená, sdílená, symbolická, přirozená, zahrnující všechny oblasti lidského života, integrativní, tvůrčí (aktivní), adaptivní nebo naopak nepřizpůsobivá“** (Kottak 1991, 37-43).

-Rozdělení definice kultury do kategorií podle těchto tematických důrazů se jeví jako schůdné řešení, a proto ho použili i jiní autoři (např. Keesing 1981, 42-67; Kottak 1991, 37-43; Lane - Svante 2006, 21-24,), z jejichž prací můžeme takové významové vrstvy u jednotlivých definic abstrahovat.

kultura je všeobjímající, totální, sumární a komplexní

„Všechny zvyky, které si člověk osvojil.“ (Benedict 1929)

„Celková suma vědomostí, postojů a zvykových vzorů chování, sdílená a předávaná členy určité společnosti.“ (Linton 1936).

„Nahromaděná pokladnice lidské kreaace“. (Kluckhohn – Kelly 1945)

kultura je obecná a specifická

kultura s velkým „K“ x kultury jednotlivých společností

kultura je adaptací na přírodní prostředí, slouží k uspokojování základních potřeb

„Kultura je extrasomatická (mimotělesná) adaptace lidských populací na přírodní prostředí.“ (White 1949).

„Kultura je postupně se vyvíjející soustava přiměřených adaptací lidského organismu a lidských skupin na uspokojování základních potřeb a postupné zvyšování životního standardu v rámci daného prostředí.“ (Malinowski 1968).

kultura je dědictvím, odkazem předků, tradicí, je naučená

„Kultura obsahuje zděděné artefakty, předměty, technické procesy, ideje, zvyky a hodnoty“ (Malinowski 1931).

„Kultura je konfigurací naučeného chování a výsledkem tohoto chování, jehož jednotlivé části jsou sdíleny a předávány mezi členy určité společnosti“ (Linton 1945, 32).

„Kultura je proces, kterým se v dané sociální skupině nebo třídě předává jazyk, víra, ideje, estetický vkus, znalosti a dovednosti“ (Radcliffe-Brown 1949).

kultura je symbolický systém,

„(Kultura) označuje historicky předávaný vzorec významů obsažených v symbolech, systém zděděných pojetí vyjádřených v symbolické formě prostředky, kterými lidé komunikují, zachovávají a rozvíjejí svou znalost života a postoj k němu.“ (Geertz 2000, 105).

kultura je skupinovým řešením, způsobem života

„Kultura ... je především produktem lidí žijících ve skupinách, jde o soubor myšlenek, postojů a zvyků či pravidel, které lidé vyvinuli, aby si usnadnili vedení života.“ (Kroeber 1948, 10).

„Kultura je způsobem života skupiny lidí.“ (Maquet 1949).

kultura je souhrnem pravidel a návodů, způsob uvědomování a poznávání světa (kognice),

„... celý systém lidské kultury neodkazuje k tomu, co zná, co si myslí a co cítí jednatel, ale je to teorie o tom, co vědí, čemu věří a jak uvažují jeho druzi. Je to teoretická koncepce o „pravidlech hry“ společnosti s níž se jednatel identifikoval“ (Keesing 1981, 58).

„ ... na kulturu je nejlépe pohlížet nikoliv jako na komplexy konkrétních vzorců chování – zvyků, obyčejů, tradic, soustav chování -, jak tomu dosud převážně bylo, ale jako na soubory řídicích mechanismů – plánů, návodů, pravidel, instrukcí (toho, co počítačové inženýři nazývají „programy“) – pro řízení chování.“ (Geertz 2000, 57).

„Všechny historicky vytvořené plány pro život, explicitní a implicitní, racionální a iracionální, které existují v jakémkoli daném čase jako potencionální vodítka pro chování lidí“ (Kluckhohn - Kelly 1945).

- Moderní antropologická kompendia a učebnice kromě klasického pojetí „kultury“ odkazují ještě na **různá měřítka** studia tohoto fenoménu. To, že v současném hyper-komplexním světě rozlišují **kultury mezinárodní, národní a subkultury** nabízí možnost takového schéma aplikovat i při studiu historie (Kottak 1991, 43).
- Zajímavá je především koncepce mezinárodní kultury, které jsou v podstatě chápány jako synonymum pro civilizace. Ty si v tomto pojetí můžeme představit jako soubor samostatných jednotek s vlastní identitou (především politickou), které však navzájem sdílejí nějaký bazální kulturní prvek. V historické perspektivě se obvykle jedná o náboženství, takže v tomto ohledu v současném světě rozlišujeme tři převládající civilizace: muslimskou, hinduisticko-budhistickou a křesťanskou (Lane - Svante 2006, 25).

Jak se vývoj antropologických názorů na definici a obsah pojmu kultura odráží v archeologii je dobře patrné na rozdílu mezi starším **normativním chápáním** a novým **systematickým** pohledem v 60. letech 20. století.

S tím souvisí vznik a vývoj koncepce **archeologické kultury**

ETNOARCHEOLOGIE

kapitola 3

ARCHEOLOGICKÁ KULTURA

Vznik a vývoj koncepce arch. kultury

Difuzionismus

Společnost a kultura byla považována za přirozeně statické veličiny, které se ze své podstaty brání změnám, protože ty obvykle nevedou k podstatnému zlepšení stávající situace. Myšlenka postupně vykrystalizovala v tvrzení, že **konkrétní objevy a novinky pravděpodobně v lidské historii nevznikly více než jednou. Z ohniska vzniku se pak šířily difúzi dále.** Mechanismus přenosu byl spatřován buď v akulturaci kulturních prvků nebo v přímé migraci lidí (Trigger 1989, 150).

U zrodu difuzionismu stály antropologové Friedrich Ratzel (1844 – 1901) a **Franz Boas** (1858 – 1942):

- kulturní relativismus popíral existenci univerzálních standardů podle nichž by bylo možné srovnávat stupeň vývoje odlišných kultur.
- historický partikularismus spatřoval v každé kultuře výsledek unikátního vývoje v němž ke změnám docházelo především díky kulturní difúzi.
- jedinou účelnou metodou je určení směru jednotlivých epizod difúze

Oscar Montelius (1843 – 1921) –

-pod vlivem rostoucího poznání prostorové i chronologické diverzity začal se zajímat o rozložení a kauzalitu různých forem artefaktů.

O. Montelius byl zastáncem směru označovaného *ex oriente lux*, který právě původ veškerých inovací hledal na východě (resp. jihovýchodě).

Archeologický difuzionismus na rozdíl od předchozího evolučního pojetí prokázal, že se artefakty nevyvíjejí v čase bez prostorového kontextu v němž lze vysledovat určité ohraničené skupiny. A to byla myšlenka, která vedla přímo ke koncepci archeologické kultury.

Gustaf Kossina (1858 – 1931)

- byl z dnešního pohledu tvrdým nacionalistou, který se vehementně snažil **ztotožnit germánské etnikum s konkrétními archeologickými nálezy** co možná nejstaršího období a tím určit původní pravlast Germánů. Skutečným cílem pak bylo vědecky „prokázat“ právo moderního německého etnika na určité území

- počínaje mladým paleolitem je možné archeologické nálezy ve střední Evropě zorganizovat do systému kultur (*Kulturen, Kultur-Gruppe*)

- Kossinou definitivně skončila éra evolucionismu v archeologii, která byla nahrazena **kulturně-historickým paradigmatem**.

toto paradigma vydrželo v archeologii velmi dlouho a částečně až dodnes

V. Gordon Childe (1893 – 1957)

-kniha Počátek evropské civilizace. V ní Childe přijal Kossinovu koncepci archeologických kultur jakožto prostorově i časově vymezených okruhů pozůstatků po prehistorických populacích, ale odmítnul jeho veškeré rasistické konotace.

K tomu přibral Monteliovu difuzionistickou tezi o východním směru příchodu většiny inovací a za oblast jejich původu označil Blízký východ.

- Archeologickou kulturu minimalisticky definoval jako „určité typy pozůstatků – keramiky, nástrojů, výzdoby, pohřebišť, druhů domů – které se opakovaně vyskytují dohromady.“

- Gordon Childe ve svém pojetí **chápal archeologickou kulturu jako ekvivalent antropologické kultury.**

-Childe kultury vymezoval na základě malého okruhu diagnostických druhů artefaktů a to s přihlédnutím k jejich funkci v rámci kontextu všech (předpokládaných) kulturních prvků.

-tzv. funkcionalismus (Malinowski, Radcliffe-Brown)

Po druhé světové válce pochopen rozdíl mezi antropologickou a archeologickou kulturou.

Glyn Daniel (1914 – 1986) a Walter Taylor (1913 – 1997) nezávisle zdůraznili rozdíl mezi antropologickou a archeologickou kulturou

P. Philips:

„Americká archeologie je antropologie nebo není ničím.“

„Nová“ archeologie - procesualismus

- **Lewis Binford** (*1930) v 60. letech v USA

odmítl tradiční koncept arch. kultury a to konkrétně:

1. kritika „prostorová lokalizace změn (určitého diagnostického typu artefaktu) by měla odrážet populační výměnu, expanze, migrace, kolonizace nebo výboje, tak jak je známe z psané historie.“

-Binfordovi vadilo, že interpretace vycházejí z teoretického vakua.

„...artefakty mají svůj primární funkční kontext v různých sub-systémech celkového kulturního systému. V těchto sub-systémech se rozdíly a shody ve vlastnostech artefaktu vyjadřují navzájem nesouřadně“ (Binford 1962, 217-218).

-např. měnící se keramické typy mohou spočívat ve funkci nádoby, způsobu vaření, velikosti domácnosti, postavení jednotlivce ve společnosti, způsobu výroby (specializované nebo domácí), způsobu předávání dovedností výroby apod.

-přední místo mezi všemi těmito příčinami mají ovšem **environmentální změny** s nimiž se lidská kultura co by způsob adaptace musí vyrovnávat.

2. kritika pojetí archeologických kultur jakožto exaktně časo-prostorově ukotvených entit.

- “Každá archeologická kultura je vlastně jen kvantitativním poměrem jednotlivých (dochovaných) kulturních prvků a měla by být vnímána jako dynamický systém s určitou variabilitou kulturních norem“.
- L. Binford jednak zcela odmítl možnost ztotožňovat archeologické kultury s etnickou identitou a jednak vlastně úplně zpochybnil jejich původní normativní koncept.
- **Etnoarcheologická odbočka:**
- L. Binford studoval Inuity na Aljašce a snažil se odraz jejich kulturního chování navázat na lovecko-sběračské kultury evropského paleolitu
- odhalil např. že sídelní vzorec Inuitů obsahuje velké množství typů a že artefaktuální odraz jednotlivých těchto stanic se liší
- život a kultura Inuitů je adekvátně přizpůsoben danému environmentu

Analytická archeologie

David Clark (1937 – 1976), Velká Británie 60. léta

- byl kritický k „intuitivnímu“ způsobu jímž britští archeologové interpretovali archeologické nálezy
- nesouhlasil také s Childovou osnovou vymezení kulturních celků na základě malého okruhu diagnostických druhů artefaktů
- snahou o polytetické definování kultur s pomocí kvantifikace a statistických metod
- Archeologické kultury jsou ve své kategorizaci „slabé“ a jejich schéma nemůže odpovídat původní podobě kulturní diverzity minulých populací

Post-procesualismus

- Ian Hodder (*1948)

- kriticky reagoval na názory procesualismu

- orientace na **symbolický rozměr kultury** (v antropologii už etablované), ALE Hodder přidává důraz na čínorodou roli artefaktů. Artefakty – jejich vytváření, používání i skartace to všechno jsou „symboly (tj. kultura) v (sociální) akci“

- hmotná kultura není proto pouhou reflexí environmentální adaptace nebo sociopolitické organizace, ale jde o aktivní prvek utvářející identitu i vzájemné vztahy jednotlivých skupin. Odras těchto vztahů mohou přitom artefakty stejně dobře odkrývat jako i maskovat

Post-procesualismus alias kontextuální archeologie

- důraz na celkový kontext kultury, který musí být vnímán bez ohledu na konkrétní studovaný problém a jednak vyzdvižení významu symbolů jakožto specifického jazyka, jímž artefakty hlasitě hovoří k tomu, kdo jim rozumí.

- tj. přímá vazba na antropologický směr strukturalismus (C. Lévi-Strauss)

Etnoarcheologická odbočka:

- I. Hodder studoval domorodé populace v rovníkové Africe (např. oblast jezero Baringo v Keni)
- soustředil se na vztah materiální kultury a hranice sociálního světa
- zjistil, že míra interakcí mezi společnostmi neohrožuje specifické rysy hmotné kultury té které sociální skupiny (kmene).
- dále ukázal, že různé typy artefaktů odrážejí různé druhy sociální identity

Pojem „archeologická kultura“ lze historicky spojit s řadou tezí:

- a) Populace žijící v různých dobách a na různých místech vytvářejí odlišné kulturní vzorce. To vede k tomu, že i jejich materiální kultura (a to, co po ní v archeologických nálezech zbude) se liší.
- b) Klasifikace těchto časo-prostorové entit vede ke vzniku archeologických kultur. Jejich určení je založené na polytetické taxonomii: „Kultura musí být odlišitelná škálou jasně definovaných diagnostických typů materiální kultury, které se spolu vyskytují ve vzájemných vztazích. Prostorové rozložení těchto typů na mapě vytváří jasně rozpoznatelný vzorec“.
- c) Tyto konstruované jednotky jsou považovány za přímé aktéry historických dějů. Hrají a zastupují roli jednotlivců a skupin za jiných okolností známých z psané historie.
- d) Archeologické kultury jsou považovány za indikátory etnicity, respektive sebe-uvědomělé identifikace s určitou sociální skupinou.
- e) V přeneseném smyslu mají potom archeologické kultury i politickou roli, když slouží pro ospravedlňování nároků moderních sociálních skupin na určité území.

Souhrnná platnost výše uvedených tématických rovin archeologické kultury je dnes jednoznačně **popřena**.

! archeologická kultura - ZÁVĚR !

- Mezi archeologickou kulturou a živou antropologickou kulturou nemůže být položeno rovnítko.
- Archeologické kultury jsou především teoretickým pojetím a jako takové jsou užitečné pro klasifikaci materiální kultury (ať už typologickou nebo prostorovou), ale pro její interpretaci ve svém konceptu spíše matoucí než vysvětlující.
- Archeologické kultury nejsou skutečnými, reálně existujícími entitami a proto nemohou být považovány za přímé aktéry historických dějů.
- Archeologické kultury rovněž nejsou přímým odrazem etnických ani jiných sebe-identifikujících jednotek.

ETNOARCHEOLOGIE

kapitola 4

ETNICITA

sociální integrace velkého dosahu

- „malá“ integrace: rodina, sídelní komunita, rod, klan
- „velká“ integrace: rasa, kmen, etnikum
- **RASA** - 2 přístupy:
 - definovaná na základě fyzické antropologie (rasy se liší od počátku)
 - definovaná etnologicky – lingvisticky (rasy vznikly z jedné původní)
 - rasy dávají základ kulturní diverzitě, každá rasa má jiné předpoklady vyniknout
 - F. Galton, eugenika = kontrolovaný chov lidí s cílem dosáhnout žádoucích rysů v budoucích generacích
 - rasově založené politicko-sociální koncepce (USA, Německo)
 - po druhé světové válce rasy přestaly být užívány jako vědecké kategorie

-20.-60.léta – antropologické terénní výzkumy: zjištění, že hranice kulturní, lingvistické a sociální se NEshodují – je třeba změnit základní metodickou koncepci - dosud jen KULTURA

C. Wissler a A. Kroeber – kulturní oblast
neosvědčilo se, zcela externí „etický“ přístup

KMEN – zdánlivě objektivní „emický“ přístup

- respektuje původní členění populace, přirozené kategorizace
- od 50. let masivní kritika: problém s koloniální administrativou
- kmen definitivně není politickým útvarem
- dnes KMENY (segmentární společnosti) chápány jinak –více k tomu později.

vznik konceptu ethnicity

- „Ethnic“ se odvozuje od řeckého slova *ethnos*, které znamená národ nebo rasa a má vztah k termínu *ethos*, což vyjadřuje charakter, zvyky a povahu lidí. Slovo *ethnos* také ovšem odkazuje na příslušnost ke kmeni, profesní skupině, pohlaví a náboženství. V základní rovině tak můžeme ethnicity popsat jako „společenství lidí nebo zvířat žijících a jednajících pohromadě na základě společné kultury“ (Smith 1986, 21).
- v Angličtině na počátku 14. století se nekřesťané a nežidé označovali jako „ethnic“ (etničtí). Z významu, kterého tím tento pojem nabýval, se také odvozuje vývoj anglického slova „hetnic“, „heathenic“ až k současnému „heathen“ (pohan).
- „Etnický“ proto bylo *de facto* synonymem pro „pohanský“. Až mnohem později se termínu „etnický“ začalo používat ve smyslu rasové nebo kulturní skupiny existující jako minorita v rámci širšího majoritního sociálního prostředí. Vlastně až do poloviny 20. století se termínu „etnický“ užívalo zřídka a ve svém současném významu se v publikované práci objevilo až v roce 1941.

vznik konceptu ethnicity

kultura, primitivní společnost, kmen – tyto koncepty přestaly vyhovovat

-50.-60. léta hledání nových cest – ETNICITA

- užívání pojmu ethnicity se dělí na období BB a AB

BB (before Barth):

koncept etnických skupin se stal akceptovanou alternativou starších ↑

-do konce 60. let tzv. objektivistický přístup:

uvádí se **6 objektivních souřadných kritérií** k definici etnické skupiny nebo etnika:

1. Společné jméno
2. Mýtus o společném předku
3. Společná historická paměť
4. Jeden či více prvků společné kultury, které nelze obecně specifikovat
5. Vztah k domovině (mateřské území, otčina)
6. Etnické vědomí

-primordialismus = etnicita je přirozený fenomén, který má základ v rodině a příbuzenských vztazích. Etnicitu se nelze vybrat, je nám vnucena okolnostmi, etnicitu nelze změnit.

AB (after Barth)

Frederick Barth (1969) v otázce studia etnicity vytvořil nové paradigma:

- odmítnul rovnocenné postavení rasy, kultury a jazyka při určování sociální identity
- spíše než na studium samotné „náplně“ etnicity by měl výzkum usilovat o vysvětlování hranic (rozdílů) jednotlivých sociálních skupin
- **Barthova definice: etnicita je**
 1. je z biologického hlediska samo-udržitelná;
 2. sdílí základní kulturní hodnoty, což se projevuje zřetelnou jednotou kulturních forem;
 3. vytváří prostor pro komunikaci a výměnu informací;
 4. své vlastní členství shodně identifikuje zevnitř skupiny a současně i z vnějšku.
Tato (etnická) kategorie identifikace je jednoznačně odlišitelná od jiných rovin společenského členění.
- právě čtvrtý bod považoval Barth za klíčový, dalo základ subjektivnímu hodnocení etnicity a také vznikl tzv. instrumentální přístup

Barthovo paradigma

- instrumentalisté = etnicita není vrozeným jevem, ale vytváří se na základě sociálních a ekonomických vztahů a vazeb mezi jednotlivci.
- etnicita je dynamická (jako např. status, profese, náboženství)
- lze ji měnit na základě politických, sociálních a ekonomických potřeb
- jazyk netvoří základ etnické identity.
- odlišnost mezi jednotlivými etniky nemohou být vyjádřeny prostým výčtem tzv. objektivních rozdílů mezi nimi, ale pouze prostřednictvím takových prvků, které sami aktéři považují za důležité (Barth 1969, 14).
- význam symbolů diferencujících etnické skupiny v každé situaci
- etnický“ odkazuje na fenomén skupinové úrovně, „etnická identita“ znamená individuální členství v etnické skupině
- „etnická identifikace“ je proces, kdy někdo identifikuje sám sebe nebo někoho jiného s takovou skupinou
- etnicita tedy odkazuje k oběma úrovním: skupinové a individuální

Etnicita rozšiřuje identitu založenou na příbuzenství a to v měřítku daleko přesahujícím rodinu, klan nebo rod.

- Členové etnické skupiny se obvykle považují za potomky **společného předka**. Takováto sdílená genealogie je kulturním konstruktem, z nichž některé příklady jsou velmi recentní a vytvořené dosti svévolně (Native American identity),
- Skutečnost „self-ascription“ je pravděpodobně nejhluběji ukotveným rysem etnicity.
- Je třeba mít se na pozoru před lákavým spojováním kulturně definované identity jakou je etnicita a na biologických základech postavené skupinové taxonomii. Např. výše uvedený příklad s identitou původních Američanů by neměl svádět k představě, že tito lidé jsou biologicky blízce spřízněnou populací (Emberling 1997, 302). K takto chybně interpretované etnicitě může často nahrávat snaha vlastních aktérů takovou to „skutečnou“ spřízněnost konstruovat.

Od kdy existuje etnicita?

- Ani v otázce vzniku etnicity a identity raných společností nebylo mezi badateli dosaženo konsensu. Názory se opět diametrálně liší: Van den Berghe (1981) klade počátky etnického vědomí už mezi samostatné skupiny lovců-sběračů.
- Další badatelé spojují projevy etnicity až se **vznikem států** (např. Lockwood 1981, Brass 1985, Smith 1986).
- A konečně poslední názorový proud se vyslovuje pro to, že etnicita je výsledným **produktem kapitalismu** a že před tímto obdobím nelze etnicitu v jejím plném významu hledat (E. Gellner 1993, Nash 1987).
- Budeme-li za nejpravděpodobnější považovat tu hypotézu, která má nejvíce zastánců, pak je tedy **třeba vložit silnou vazbu mezi vznik států a start etnických procesů**. S tím však souvisí i nepříjemná kauzalita, že totiž sociálním identitám v předstátních formacích dobře nerozumíme.

Etnicita a sociální komplexita

- etnicita vzniká se vzrůstem sociální komplexity (G. Emberling), tj. v původní situaci nevede autonomní vesnické společnosti nic přirozené integraci, kterou by bylo možné přirovnat k etnicitě.
- pokud budeme etnicitu chápat v tomto kontextu, pak kromě společného předka se k jednotlivým prvkům řadí také **povědomí o bývalé jednotě** (nezávislosti...), tj. vzpomínky na dobu před daný stavem.
- etnické skupiny často existují v **hierarchickém vztahu** – ať už dominantním nebo podřízeném k jiným skupinám nebo státu.
- protože etnická identita je založena na příbuzenství, které překračuje úroveň rodiny nebo rodu, je logické, že **etnická skupina musí zahrnovat více než jednu** jednotku nižší kategorie integrace (rozšířenou rodinu, klan nebo rod). Jde o strukturální (konstrukční) nutnost – tyto menší jednotky jsou jinak sami o sobě měřítkem identifikace.
- příslušníci etnické skupiny obvykle, ale ne nezbytně, mluví jedním **jazykem** nebo jazyky vzájemně srozumitelnými.
- etnicita se často stává nástrojem politiky a stát využívá pocitu etnické sounáležitosti pro své vlastní potřeby, ale to přesto není dokladem toho, že by obě entity měly společného jmenovatele. Stejně často totiž také dochází k tomu, že státní aparát převrstvuje původní úroveň integrace svých obyvatel novou identitou založenou na symbolech pevně spjatých s vládnoucí vrstvou (Yoffee 2005).
- V případě, že je v tom stát úspěšný a podaří se mu nahradit původní kmenovou nebo etnickou identitu státní, vzniká typ pospolitosti označované jako národ.

Další typy sociální integrace

mechanická solidarita

- sem patří faktické i deklarované příbuzenství a především antropologicky i archeologicky nadmíru frekventovaný termín – kmen.

Kmeny nebo v současné antropologické terminologii segmentární společnosti jsou nepolitickou rovinou integrace v předstátním prostředí.

organická solidarita

- **Politická identita** je spojená se státem. Jak už bylo uvedeno výše, skupinovým přijetím státní (etnické) identity vzniká národ. Nicméně pro jeho existenci je v předindustriálních státech málo důkazů (Emberling 1997, 305). Ačkoliv se v oficiálních listinách vytvořených vladaři a jejich byrokratickým aparátem můžeme s odkazy na „občany“ státu setkat, jeho údajní nositelé se se státem obvykle neidentifikovali.

- **Regionální identita** může suplovat etnicitu v situaci, kdy je společnost z hlediska populačních přesunů neměnná. Tento typ identity byl opakovaně etnograficky zdokumentován, naposledy v rámci velkého etnoarcheologického projektu v oblasti Kalinga na Filipínách (Graves 1994, 14-18). V této oblasti dochází ke skupinové i politické interakci právě na úrovni regionů, jejichž vymezení však může být prostorově i časově nestabilní.

- **Status a třída** jsou na rozdíl od etnicity i ostatních typů sociální identity od základu hierarchické kategorie. Status byl definován M. Weberem jako princip založený na prestiži, která stratifikuje členy společnosti podle kulturně specifických principů zahrnujících bohatství, vzdělání nebo zvláštní schopnosti (Emberling 1997, 305). Třída je považována za kategorii odvozenou z myšlenek K. Marxe. Váže se ke vztahu k výrobním prostředkům a řadí členy společnosti k nižší nebo vyšší třídě. Status a třída mohou velmi dobře protínat etnickou identitu: příslušníci určité etnické skupiny mohou mít nižší nebo vyšší status, být součástí nižší nebo vyšší třídy. Zrovna tak nositelé určitého statusu nebo třídy mohou patřit do několika etnických skupin.
- **Povolání** tvoří v některých případech specifickou kategorii identity. Typickým příkladem jsou uzavřené endogamní „kasty“ kovářů a metalurgů v severním Kamerunu nebo kasty v jižní Asii. Na druhé straně jsou určitá povolání spojována s konkrétním etnikem (Emberling 1997, 305-306).

ETNOARCHEOLOGIE

kapitola 5

Vznik etnoarcheologie

odmítnutí přímého vztahu kultury, archeologické kultury a etnicity

- vývoj archeologického myšlení přivedl badatele v 60. letech k poznání, že arch. nálezy neodrážejí přímo zaniklou realitu minulosti („černá skříňka“)
- informace, které nelze arch. výzkumem získat ► systematický kontext
- reakce: hledání nových podnětů a metod
- -vzájemný vztah artefaktů a životního prostředí
- -biologická podstata člověka – sociobiologie (E. O. Wilson: O lidské přirozenosti)
- -experimentální arch., tafonomická arch. (Overton Down a Wareham, GB)
- -**analogie** nutno posuzovat v kontextu → historické a., **antropologické/etnografické a.**
- -klasická antropologie málo pozornosti prvkům kultury, které se stávají součástí archeologických pramenů a nevěnují se vztahu arch. pramenů s jinými složkami živé kultury
- -vznik **etnoarcheologie** (archaeological ethnography, living archaeology, action archaeology)

Vznik a vývoj etnoarcheologie

- za jeden z počátků etnoarcheologie i zlom v pojetí studia recentních předindustriálních společností lze pokládat konferenci „Man the Hunter“ (Lee, R. B. – DeVore, I. (eds.) 1968: Man the hunter. Chicago: Aldine.)
- u studovaných skupin rozdíl mezi proklamovaným a skutečným
- lovecko-sběračské společnosti žijí blahobytným způsobem vzhledem ke svým potřebám
- ovzduší procesualismu 60. let, víra v objektivní možnost poznání reality minulosti
- -práce zakladatelů etnoarcheologie se týkaly především jednotlivých studovaných společností nebo regionů

- Binford, L. R. 1978: Nunamiut ethnoarchaeology. New York: Academic Press.
- Gould, R. A. 1980: Living archaeology. New York: Cambridge University Press.
- Hodder, I. 1982: The present past. An Introduction to Anthropology for Archaeologist. London: B.T.Batsford Ltd.
- Watson, P. J. 1979: Archaeological ethnography in western Iran. Viking Fund Publications in Anthropology 57. Tucson: University of Arizona Press.
- Schiffer, M. B. 1976 Behavioral Archeology. Academic Press.
- Yellen, J. E. 1977: Archaeological approaches to the present. New York: Academic Press.
- De Vore, I. – Lee, R. B. 1976: Kalahari hunter-gatherers. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press,

Co je etnoarcheologie?

- **etnoarcheologie** je samostatná vědní disciplína stojící na pomezí mezi antropologií v anglosaském smyslu a archeologií
- vývoj lze odvozovat od „nové“ archeologie v 60. letech.
- **vymezení etnoarcheologie:** studuje recentní předindustriální společnosti, ale na rozdíl od etnologie není toto studium cílem nýbrž prostředkem k identifikování vazeb aspektů kultury živé společnosti k již neexistující historické kultuře.
- **etnoarcheologie** má stále na zřeteli, co ze studované kultury zanechává archeologickou stopu a jak by se sledované kulturní i přírodní jevy mající vliv na daný systémový kontext projevíly v archeologickém kontextu.
- snaží se **vytvářet modely** s ohledem na daný geografický (environmentální) a kulturní kontext

Co a jak etnoarcheologie studuje?

- **middle range theory** – způsob jak vyvozovat struktury lidského chování na základě kulturního a sociálního kontextu (např. zacházení s odpadem)
- hlavní oblasti studia:
 - **osídlení** – sídelní vzory a systémy (K. Flannery), sídelní struktura a aktivity (S. Kent)
 - **formování archeologického materiálu** (M. Schiffer) – fenomén odpadu v kultuře (W. Rathje), zacházení s odpadem, životní cyklus keramiky (M. Deal, W.R.DeBoer a D.Lathrap, B. Hayden – A. Cannon, W. Longacre), opouštění lokalit (M. Stevenson, C. Cameron a S. Tomka)
 - **studium artefaktů** - funkce, operační řetězce, taxonomie, styl (I. Hodder. P. Wiessner, M.Wobst)
- další oblasti zájmu: architektura, obchod a směna, výroba – řemesla, předávání znalostí a dovedností
- kult, pohřební ritus – spíše stranou zájmu, eticky kontroverzní, krátkodobost výzkumu

Osobnosti etnoarcheologie

Louis Binford (*1930)

- nejznámější jsou jeho výzkumy v prostředí Inuitů na Aljašce (1978: Nunamiut ethnoarchaeology).
- sledoval a statisticky vyhodnocoval strategii obživy a chování populace Nunamiut .Všímal si velikosti sídlišť, rozmístění a funkce jednotlivých objektů, trvání jednotlivých fází osídlení a přesunů, zdrojů obživy a technologií jejich získávání, uchovávání a spotřeby.

Binford, L. 1962: **Archaeology as anthropology**. American antiquity 28

-archeologie by se svými cíli měla shodovat s antropologií („*archaeology is anthropology or is nothing*“)

-arch. prameny dělí do subsystémů podle míry korelace s přírodním prostředím:

● **technomický**, ● **sociotechnický**, ● **ideotechnický**

● **technomický subsystém** - primární funkce artefaktů spjatá s daným přírodním prostředím.

● **sociotechnický subsystém** - primární funkce artefaktů ukotvena v sociálním subsystému dané kultury. Sledované změny v archeologickém souboru artefaktů sociotechnického subsystému musí být v korelaci se změnou samotného subsystému

● **ideotechnický subsystém** - primární funkce spočívá v ideologické sféře kultury. Předměty označují a symbolizují ideologické zdůvodnění stavu společnosti a její stratifikace.

POZOR! **stylistická variabilita** existuje napříč nebo paralelně s tímto členěním

- vysvětlování rozdílů a podobností mezi soubory artefaktů musí probíhat systematicky (viz. další kapitola o stylu)

Osobnosti etnoarcheologie

Kent Flannery

-zabývá se střední Amerikou, kniha „Early Mezoamerican village“ (1976), definice sídelního vzorce, sídelního systému, geneze osídlení z hlediska společnosti a její hierarchie

-vznik zemědělství, hypotéza klimatické změny

John E. Yellen studoval skupinu Dobe kmene !Kung na Kalahari (1977). populace !Kung zkoumala i řada dalších badatelů např. I. DeVore, R. Lee, E. N. Wilmsen. U nás kniha „Nisa – dcera Kungů“ od M. Shostak

William Longacre se věnuje etnoarcheologickému studiu na Filipínách, populace Kalinga žijícím v horách na severním Luzonu, vesnice Dangtalan dlouhodobý projekt sleduje především životní cyklus keramiky (výroba, užívání, reutilizace, skartace)

Osobnosti etnoarcheologie

Richard A. Gould studoval lovecko-sběračské skupiny v Austrálii v oblastech Západní pouště (Western Desert) a Centrální pouště (Central Desert)

-sledoval pohyby těchto skupin, způsoby zajišťování obživy, sociální a příbuzenské vztahy.

-velkou pozornost věnoval technologii štípané industrie: získávání suroviny v lomech, výroba nástrojů, způsoby používání a opravy.

-pohyb skupin: skupiny se v jednotlivých tábořištích nezdržují déle než několik týdnů. Jedna skupina v západoaustrálské poušti se v průběhu 7 měsíců pohybovala v oblasti o tisíci čtverečních mil.

-formování arch. materiálu: Gould na všech táborech zaznamenával, jaké materiální pozůstatky po takovém pobytu zůstanou a jaké životní funkce a projevy odrážejí.

Osobnosti etnoarcheologie

Ian Hodder zakladatel postprocesualismu

- prováděl výzkum domorodých zemědělských a pasteveckých v Keni v Africe.
- studoval zde např. styl a distribuci materiální kultury z hlediska vymezení kmenové příslušnosti.
- upozornil na významný symbolický rozměr materiální kultury a souvisejícího lidského chování (knihy „The present past“, 1982 a „Symbols in action, 1982).
- v současnosti vede terénní projekt na *Çatal Höyük*.

behaviorální archeologie

Michael B. Schiffer (*1947)

-je zakladatelem směru tzv. behaviorální archeologie.

-vypracoval systematiku **formování archeologického materiálu** a **výzkumu odpadu** jako významné informační báze pro výzkum kultury.

- **Archeologie čerstvých nalezišť** - terénní výzkum lokalit o nichž existují podrobné písemné zprávy nebo které byly opuštěny teprve nedávno a je tak možné konzultovat význam artefaktů, zbytků a stop přímo s jejich tvůrci.
- např. nedávno opuštěná sídla v Mexiku, vykopávky zlatokopeckých táborů na Aljašce
- **garbage project**
- **William Rathje** zahájil projekt r. 1972
- -cílem byl výzkum popelnic a skládek odpadu v Tucsonu v Arizoně

ETNOARCHEOLOGIE

kapitola 6

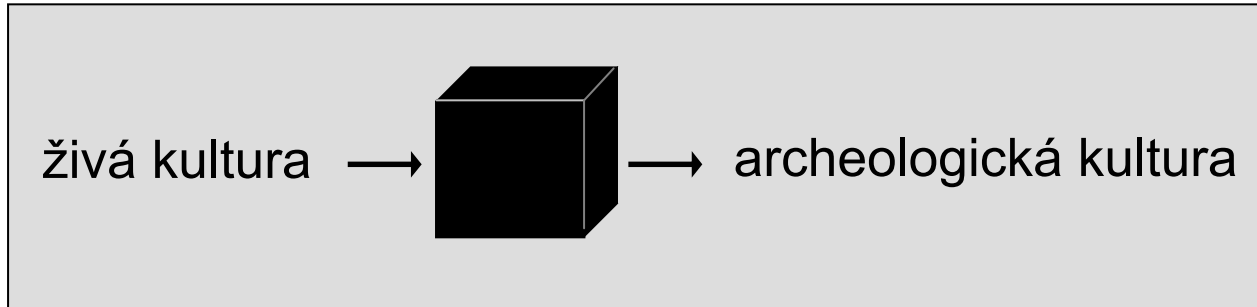
Studium odpadu,
formativní procesy

Literatura k tématu:

- Chapman, J. - Gaydarska, B. 2007: *Parts and Wholes: Fragmentation in Prehistoric Context*. Oxford: Oxbow Books.
- Kuna, M. 2005: Formační procesy. In: Kuna, M. - Profantová, N. a kol. (eds.) *Počátky raného středověku v Čechách*. Praha: Archeologický ústav, 118-128.
- Květina, P. 2007: Analýza nekeramického odpadu neolitického sídliště v Bylanech, *Archeologické rozhledy* 59, 3-28.
- Neustupný, E. 1996: Poznámky k pravěké sídlištní keramice, *Archeologické rozhledy* 48/3, 490-509.
- Rathje, W. L. – Murphy, C. 2001: *Rubbish!: The Archaeology of Garbage*. University of Arizona Press.
- Schiffer, M. B. 1987: *Formation Processes of the Archaeological Record*. Albuquerque: University of New Mexiko Press.

Archeologické prameny

-archeologické nálezy neodrážejí přímo zaniklou kulturu (realitu)

-problém “černé skříňky” **formativních procesů** jimiž artefakty procházely v průběhu svého „života“ i po svém zániku

Artefakty ► jaké mají vlastnosti?

obecně: formální a prostorové (E. Neustupný)

interpretační vlastnosti:

- formativní procesy
- funkce (techno, socio, ideo – viz L. Binford)
- chronologie
- styl

Vymezení cílové skupiny a roviny interpretace

cílová skupina studia	lidé	rovina interpretace
jednotlivé artefakty a jejich vlastnosti	jednotlivci	vlastnosti artefaktů odrážejí chování jednotlivců (rozbitá nádoba, opotřebovaná sekera...)
skupiny artefaktů (např. z jedné jámy)	skupiny jednotlivců (domácnosti)	skupinové chování, skupinové události (hostiny, úklid, požár...)
industrie (keramika, BI, ŠI ...)	komunity	industrie odráží chování komunit (styl, opuštění sídliště...)
archeologická kultura	společnosti	ekonomický, sociální, religiózní stav společnosti a její změny v závislosti na kultur. kontaktech a přír. prostředí

variabilita lidského chování

do jaké míry odrážejí archeologické nálezy chování zaniklých společností?

Behaviorální archeologie

Michael B. Schiffer (*1947)

- je zakladatelem směru tzv. behaviorální archeologie.
- University of Arizona, Tucson
- vypracoval systematiku **formování archeologického materiálu a výzkumu odpadu** jako významné informační báze pro výzkum kultury.

napsal:

- 1972: Archaeological context and systemic context. American Antiquity 37, 156-165.
- 1976: Behavioral archaeology. Academic Press, New York.
- 1987: Formation processes of the archaeological record. University of New Mexico Press, Albuquerque.

Systemový a archeologický kontext

- problém “černé skříňky” **formativních procesů** jimiž artefakty procházely v průběhu svého života i po svém zániku
- Michael Schiffer definoval:
 - 1) systemový kontext živé kultury - artefakty jsou v přímém vztahu k živé kultuře
 - 2) archeologický kontext nalezených předmětů – artefakty jsou v přímém vztahu pouze k přírodnímu prostředí. Archeol. kontext neobsahuje přímý odraz živé kultury, ale konglomerát pozměněný:
 - a) přírodními N-transformacemi
 - b) kulturními C-transformacemi
- artefakty mohou v průběhu své existence přecházet z jednoho kontextu do druhého
- nutnost rozlišovat dvě dimenze:
 - prostorovou (způsoby nakládání s odpadem na sídlišti)
 - časovou (interval používání smetiště, rozklad předmětů, intruze)

zásady formativních procesů:

- 1) mění předměty tvarově, prostorově, kvantitativně, relačně,
- 2) mohou vytvářet vazby bez vztahu k minulým vzorům chování,
- 3) mohou ukázat opakující se jevy, jenž pak mohou být považovány za pravidla.

tvary či rozměry artefaktů:

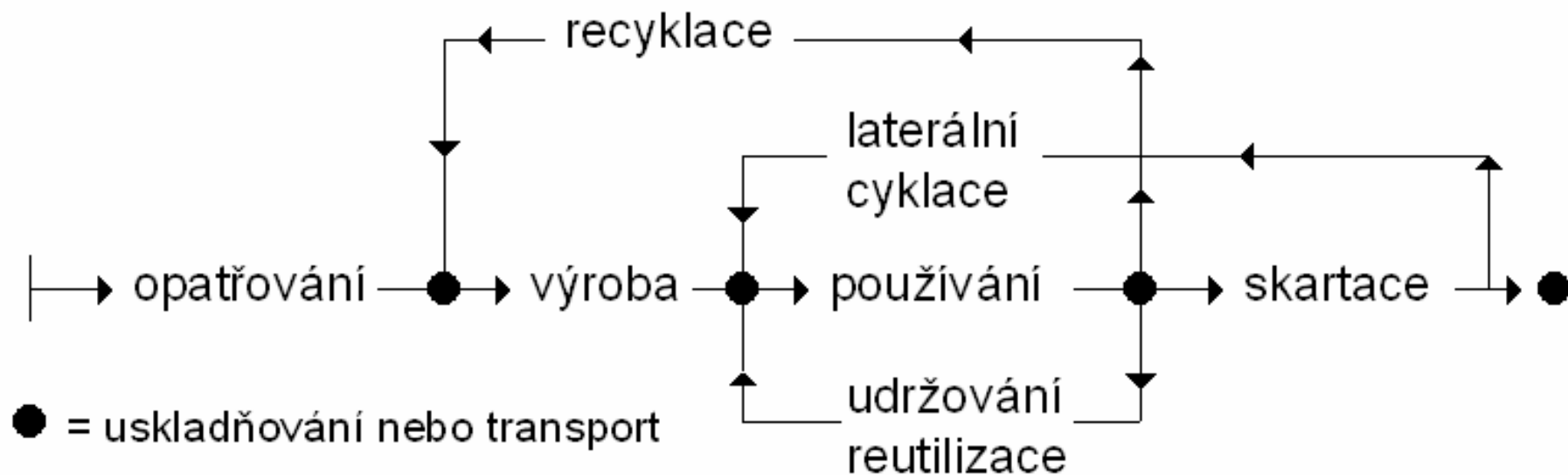
-typologie x formativní procesy, Frison efekt

- **typologie** x **nativní taxonomie**
(= termíny archeologického kontextu) (= termíny systémového kontextu)

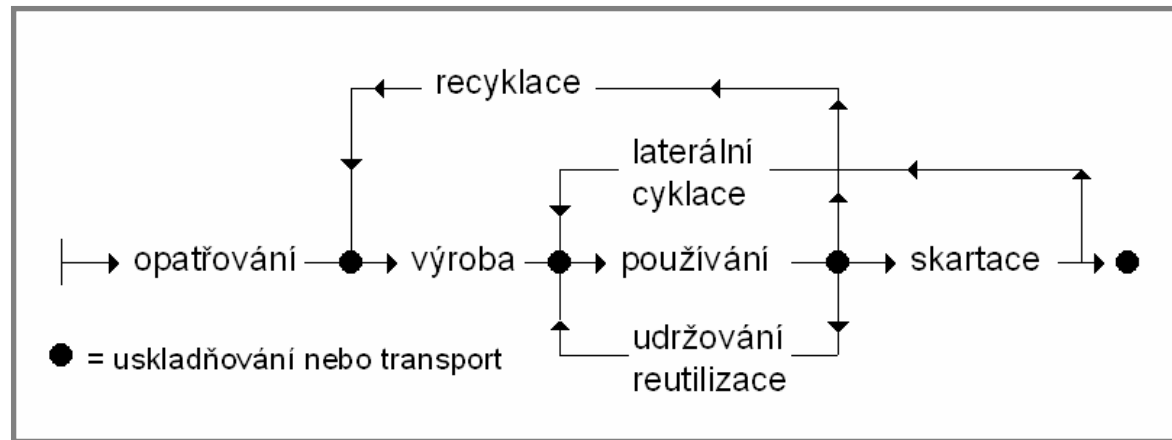
-pojem „in situ“ může znamenat: 1) místo výroby, 2) místo užívání, 3) první místo kulturní depozice, 4) poslední místo kulturní depozice, 5) polohu zapříčiněnou přírodními procesy

Variabilita nálezů vzhledem k formativním procesům

stadia existence artefaktu

stadia existence
artefaktu:

Konec primární funkce artefaktu

- **skartace, reutilizace, laterální cyklace, recyklace, konzervace**

skartace – vyřazení ze systémového kontextu = vyhození do odpadu

reutilizace - změna užívání nebo i změna formy artefaktu následující po jeho primární funkci

-různá míra reutilizace u různých typů artefaktů (BI, keramika, ŠI)

laterální cyklace – mění se „majitel“ či „uživatel“ předmětu, ale nemění se jeho funkce.

recyklace - po době užívání se artefakt vrací zpět do procesu výroby (např. drcení keramiky jako terakoty).

konzervace – zvl. případ, artefakty jsou z nějakého důvodu vyřazené z procesu užívání (sbírky, památky, často šperky)

Variabilita mechanismů druhotného použití a laterální cyklace

- neformální x formální cirkulace artefaktů
- laterální cyklace a reutilizace nezávisí pouze na funkčnosti předmětu
- variabilita mechanismů druhotného použití je ve vztahu k sociální diferenciaci společnosti:
 - 1) dolů směřující proud – artefakty se přesunují od vyšších sociálních vrstev k nižším. To je obvyklé.
 - 2) nahoru směřující proud – artefakty směřují z dolních tříd nahoru, což je méně obvyklé.
 - 3) zpětný proud (backflow) – je reprezentován různými druhy mechanismů, např. sbírání starožitnictví, záliba v retrostylech apod.

Reutilizace z perspektivy jednotlivce a domácnosti

-co může jedinec udělat s vysloužilým předmětem:

- a) objekt si nadále ponechat a reutilizovat ho,
- b) objekt zařadit do mechanismu distribuce k jiným lidem,
- c) objekt vyhodit.

-u zaniklých společností neznáme podmínky, které vedou ke konkrétnímu rozhodnutí.

-zvýšená reutilizace: počáteční stádium vývoje konkrétní domácnosti, nízké příjmy, velká rezidenční mobilita

-společnosti s vyšší rezidenční mobilitou získávají artefakty:

- a) vytvářením nových ze surovin;
- b) prostřednictvím obchodu a trhů;
- c) využívání předmětů ponechaných (vyhozených) nebo záměrně ukrytých na sídlištích;
- d) využívání odpadu uloženého na sídlištích jiných společností.

Efekt dlouhodobého osídlení

Clarkeův efekt: počet skartovaných předmětů roste tím víc, čím se zvyšuje stáří sídliště.

-materiál vhodný a dostupný reutilizaci je uskladňován (komory, garáže, sklepy, půdy, okraje pozemků a usedlostí).

-zvýšená míra uskladňování v neurbanizovaných oblastech

-opakovaný přechod z archeologického a systémového kontextu

Prostor sídliště:

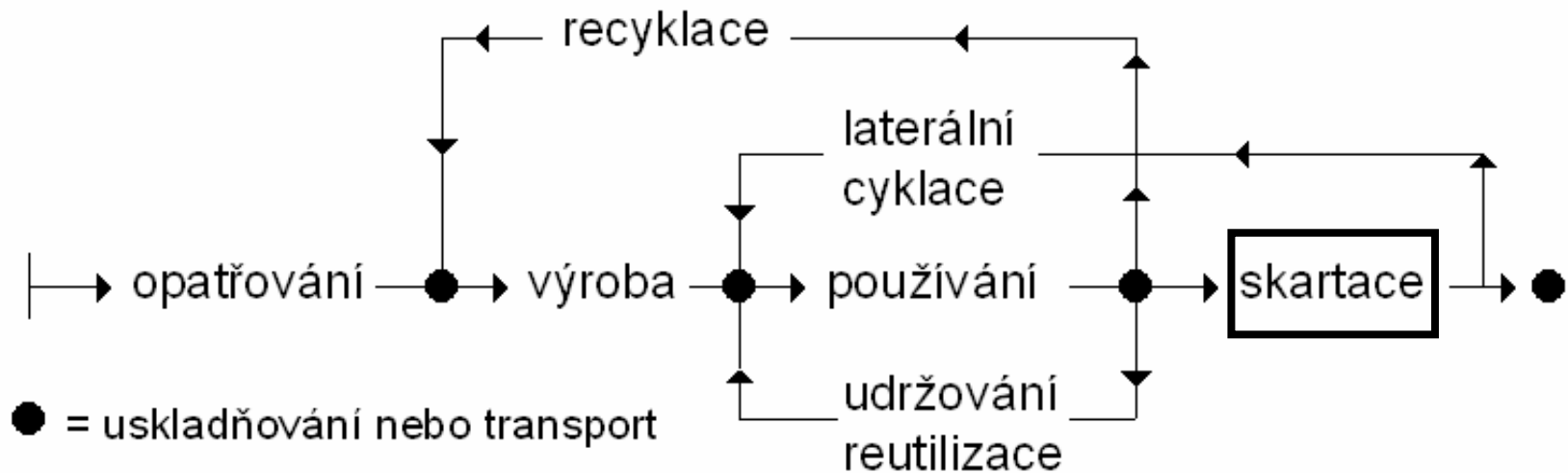
Horizontální rozptyl odpadu - nejsou vytvořeny specializované areály pro sklad odpadu, rozšiřuje se sídliště horizontálně, vytváří se charakteristický vzor (symbióza života s odpadem)

Vertikální rozptyl odpadu – odpadové areály (smetiště), telly.

Efekt dlouhodobého osídlení: příklad tellů

Trója

- podlaha domů byla periodicky zanášena odpadem
- uklízelo se tak, že se na podlahu nasypala čerstvá hlína
- jiným způsobem byla demolice starého domu a na něm stavba nového obydlí
- vzniká sídelní pahorek = tell
- každých 100 let vzrostl povrch Tróje o 1,4 m

Kulturní depozice

Artefakt je skartován:

- jestliže už nemůže plnit svou původní funkci,
 - není dále reutilizován, recyklován,
 - nepřechází do symbolické sféry.
- vyřazovány jsou artefakty s užitnou i symbolickou funkcí
- faktory ovlivňující čas a míru zničení artefaktů jsou u užitných předmětů závislé na typu aktivity a na náchylnosti předmětu k rozbití.
- opotřebení (otěr, usazování), hnití, trouchnivění, koroze

skartace - typy odpadu

◆ primární odpad

- objekty ponechané na místě svého zániku
- typický pro nesesedentarizované společnosti
- paleolitická debitáž
- odpad podél cest

◆ sekundární odpad

- místo uložení je odlišné od místa zániku
- deponování na smetišti – odpadovém areálu
- odpadky se hromadí v nejbližším okolí sídelní jednotky – princip minimálního úsilí

◆ odpad de facto

– předměty, které sice opustily živou kulturu, ale formálně vlastně skartovány nebyly

- např. artefakty zanechané v opuštěných domech nebo depoty

◆ k tomu se přidružuje terciární odpad

- který vzniká druhotným přemístěním sekundárního odpadu vlivem přírodních N-transformací

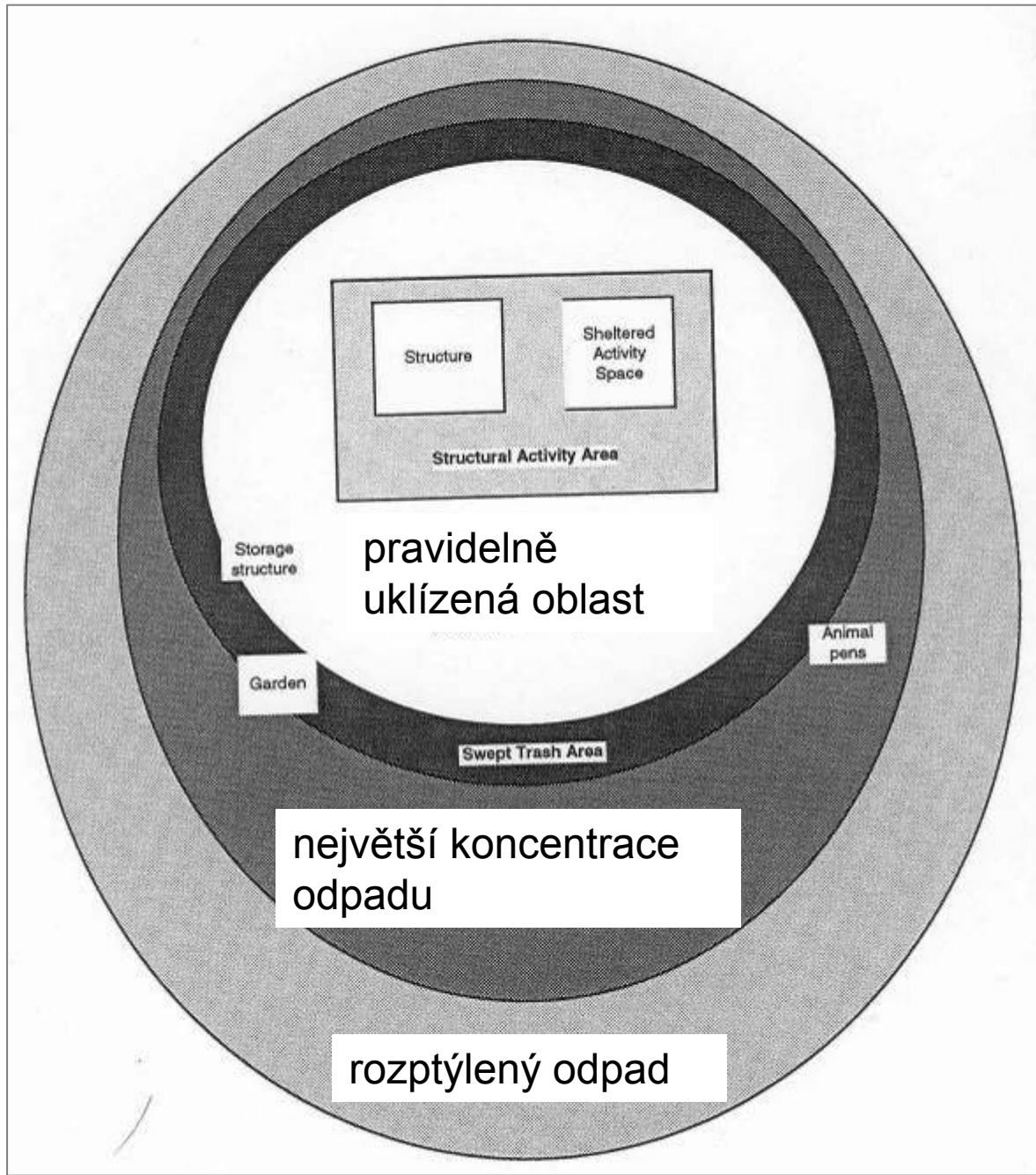
Trendy při zacházení s odpadem

- princip minimálního úsilí:

-člověk obvykle zbytečně neinvestuje úsilí,

-proto jsou odpadky z domácností vyhazovány v bezprostředním okolí usedlosti

Excentrické rozložení odpadu (podle Graham 1994)

Princip nebezpečného nebo obtěžujícího odpadu

-bývá umístěn mimo vlastní areál aktivit

-např. dílny na výrobu ŠI, kdy hrozilo eventuální poranění ostrými úlomky debitáže.

-nebo např. WC a hnojiště

Princip schraňování, reutilizace a recyklace

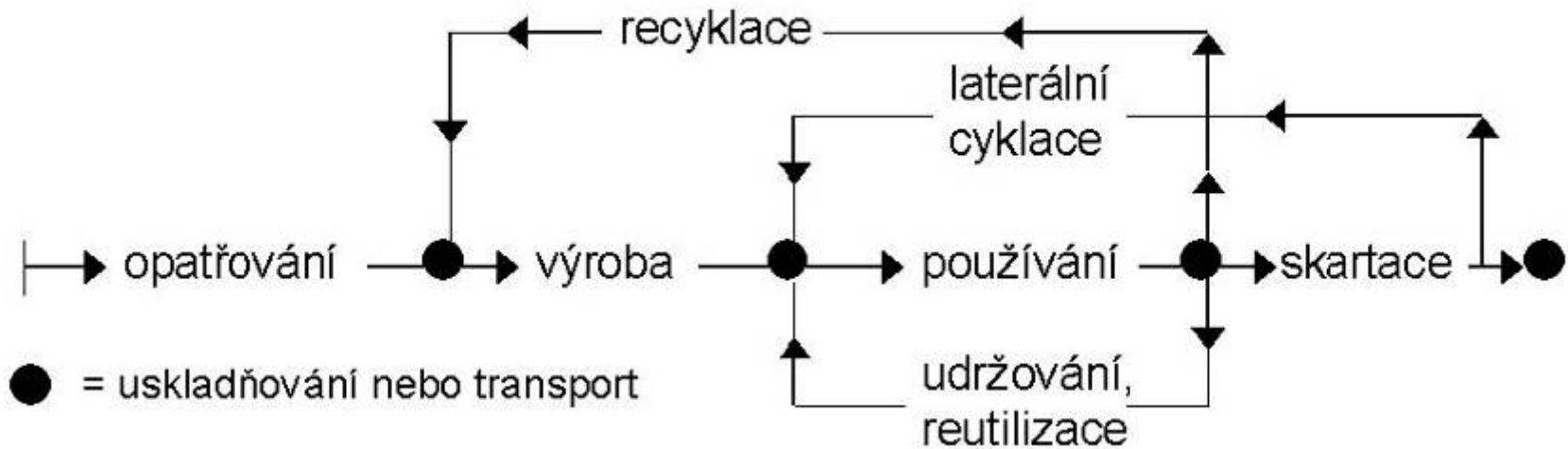
- schraňování některých odpadků pro možnou následnou reutilizaci nebo recyklaci.
 - schraňování odpadu za účelem recyklace nebo reutilizace je spíše pravidlem než výjimkou
 - vysokou míru reutilizace a recyklace umožňuje většina artefaktů: keramika, BI, mlýny, ale i stavby

Studium sídlišť ► výzkum odpadu, modelování chování

1. systemový kontext = živá kultura

- kulturní C-transformace

stadia existence artefaktu

- přírodní N-transformace

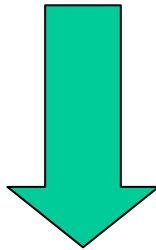
2. archeologický kontext je v přímém vztahu pouze k přírodnímu prostředí

Studium sídlišť = výzkum odpadu

-sídelní odpad: mění předměty tvarově, prostorově, kvantitativně, relačně. Mohou vytvářet vazby bez vztahu k minulým vzorům chování

-příklad kartáčku na zuby, příklad platebních prostředků

-odpad je přímým výsledkem základního lidského chování a nikoli myšlení

Je to ale opravdu tak?

odpověď měla přinést tzv. archeologie moderních nalezišť

GARBAGE PROJECT

Ačkoliv se archeologie dlouhodobě věnuje výzkumu, analýze a interpretaci sídelního odpadu dávných i méně dávných populací, o **odpadcích naší vlastní společnosti** toho mnohdy víme paradoxně méně než o těch 1000 let starých.

- 70. léta 20. století iniciován „**garbage project**“ v USA (Tucson, Arizona)
- projekt vymyslel W. Rathje
- soustředil se na kategorii domácího (komunálního) odpadu
- **kolik toho vlastně vyhazujeme?**
- velmi hrubé odhady:
 - 1 rok odpadu USA = 5 milionů nákladních aut = 2x kolem Země = 70 200 km silnic do výšky 19 cm.
 - komunální odpad většího města by dokázal každodenně pokrýt plochu velikosti fotbalového stadionu do výšky 2,7 m

Kolik vyhazujeme dnes:

- denní skartace na jednu osobu činí 0,68 až 0,86 kg z toho je asi 71g potravin

lokalita Olsen-Chubbuck (6500 B.C.)

-paleoindiáni ulovily asi 200 bizonů

-na místě nechali 8 340 kg kostí (plus další množství odpadu, který se nezachoval).

-na osobu připadá asi 2,4 kg odpadu

Co říkáme a co děláme...

- věci, které vlastníme a které pak vyhazujeme do odpadu výmluvně a pravdivě vypovídají o našich životech a osobních charakterech
- srovnání informací získaných tříděním odpadu s údaji v dotaznících = údaje v dotaznících takřka nikdy nesouhlasí se skutečností!
- syndrom dobrého hospodáře
- syndrom zdravé výživy
- syndrom reference o druhých

nesprávné reference			
podreprezentováno (v %)		nadsazeno (v %)	
cukr	94	tvaroh	311
čipsy/popkorn	81	játra	200
cukrovinky	80	tuňák	184
slanina	80	zeleninová polévka	94
zmrzlina	63	kukuřičný chléb	72
šunka /lunch meat	57	odtučněné mléko	57
párky	56	celozrnné cereálie	55

garbage project

chudí x bohatí:

- deklarovaná spotřeba masa
- nebezpečný odpad

další zajímavá zjištění:

- dětské pleny
- mýtus o biodegradaci
- časopisy National Geographic x Playboy
- projevuje se bohatství rodiny ve zvýšené spotřebě?
- nedostatek produktu na trhu = jeho vyšší míra skartace

Garbage project - neočekávané výsledky

- etnické menšiny vyhazují mnohem méně potravy než bělošské střední vrstvy
- skupiny s nejnižšími příjmy kupují nejdražší školní pomůcky a největší počet hygienických prostředků pro domácnost. Rovněž konzumují nejvíce vitamínů, tekutin a chleba.
- domácnosti s vysokými příjmy vyhazují velmi málo potravin a také nástrojů
- rodiny se středními příjmy odhazují velmi mnoho užitečných a požitelných věcí (většinou se v archeologii dává zvýšená spotřeba do souvislosti se společenskou elitou).
- konfrontace dotazníkovým šetřením: např. lidé střední třídy uváděly, že konzumují mnohem více vitamínů než tomu bylo ve skutečnosti.

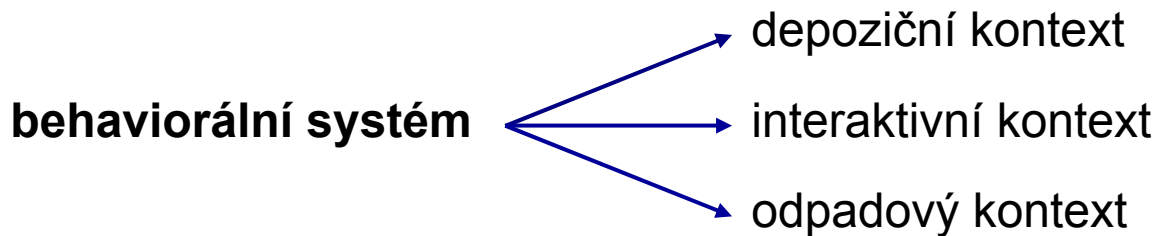
Závěr: odpad je přímým výsledkem základního lidského chování a nikoli myšlení

Archeologie opuštěných staveb, sídel, regionů

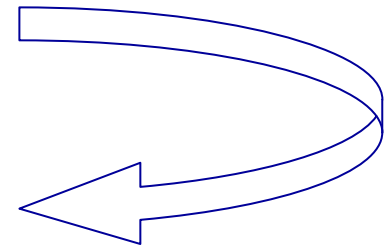
David L. Clarke (1972, 1973) vytvořil teoretická schémata:

- vztahu mezi lidským chováním a materiální kulturou (pre-depoziční a **depoziční teorie**);
- zachování artefaktů a získání archeologické informace z nich (post-depoziční teorie a teorie získání archeologické informace);
- analýzy a odhalování vzorců a struktur v dochovaných a evidovaných datech (analytická teorie);
- vztah mezi zjištěnými vzorci a jejich interpretace (interpretační teorie, které mohou být postaveny na roveň „middle range theory“ podle L. Binforda).

Depoziční teorie

- odlišné charakteristiky pro artefakty:
- v průběhu užívání
 - mezi etapami užívání (mezi jednotlivými událostmi)
 - v období neužívání

Způsob opouštění staveb a celých lokalit

- do jaké míry ovlivňuje **skladbu a distribuci** odpadu ?

- **Archeologie čerstvých nalezišť** = terénní výzkum lokalit o nichž existují podrobné písemné zprávy nebo které byly opuštěny teprve nedávno a je tak možné konzultovat význam artefaktů, zbytků a stop přímo s jejich tvůrci.

-např. archeologicky i historicky dokumentované příklady zlatokopečských sídlišť na Yukonu z období zlaté horečky

-**Stevenson, M.** 1982: Toward an Understanding of Site Abandonment Behavior: Evidence from Historic Mining Camps in the Southwest Yukon, Journal of Anthropological Archaeology 1, 237-265.

1) způsob jakým byla lokalita opuštěna (překotné, postupné opuštění)

2) zda se předpokládalo opětovné navrácení či ne

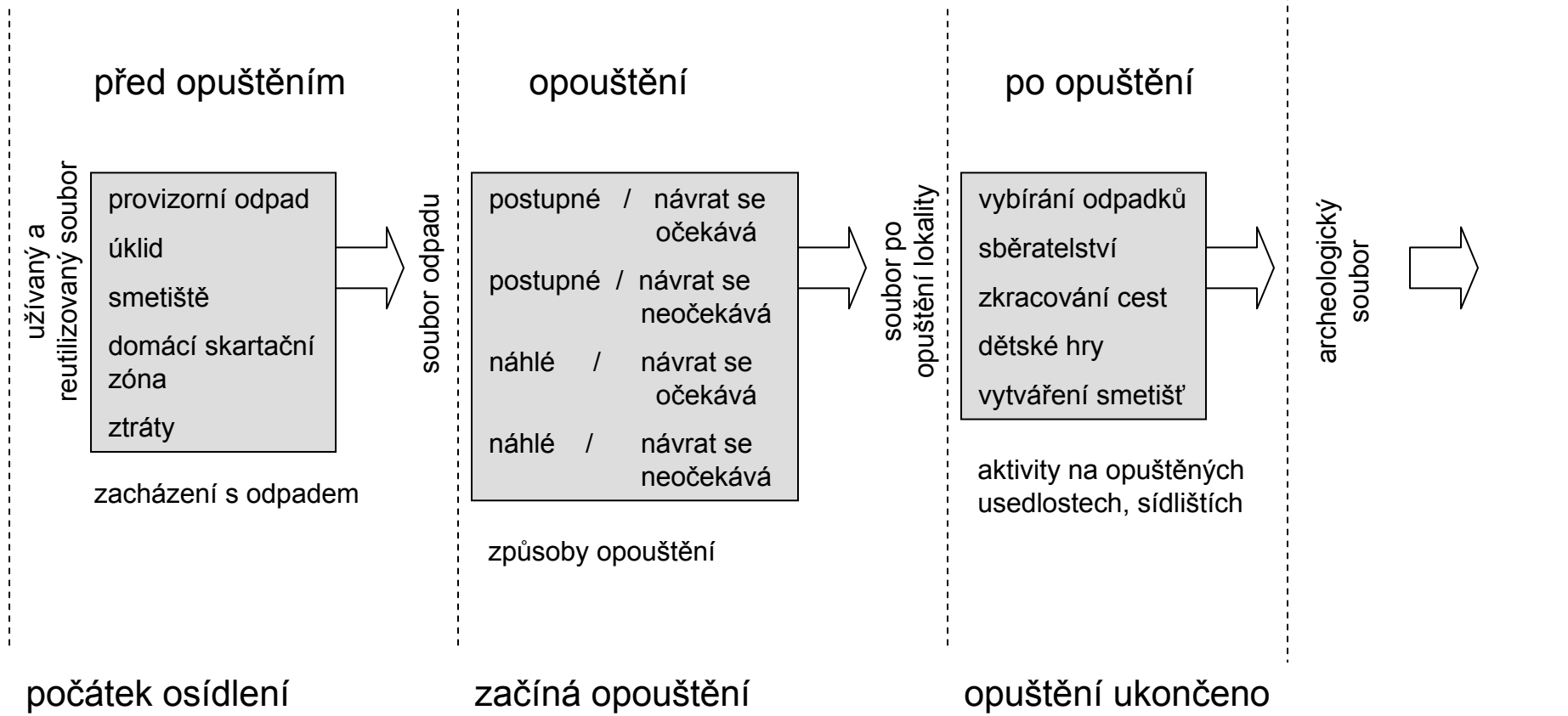
- otázky řešeny na základě typu, počtu a umístění odpadu de facto zanechaného na lokalitě a z distribuce odpadu uvnitř ohraničené oblasti aktivit

depoziční procesy v závislosti na momentálním stádiu existence usedlosti

usedlost, sídliště

Systémový kontext (etnografický)

Archeologický kontext

- na základě výzkumu M. Deala v mayské komunitě Tzeltal v Mexiku
- navázal na práci B. Haydena a A. Cannona

ETNOARCHEOLOGIE

kapitola 7

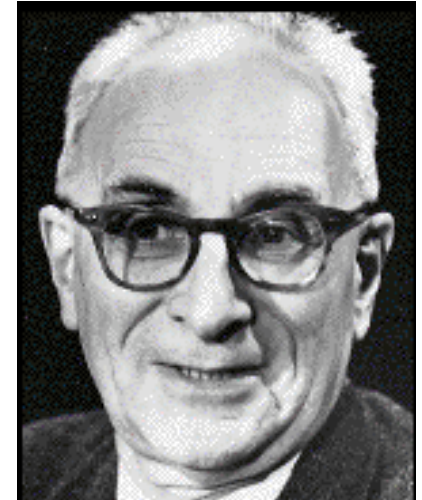
Claude Levi-Strauss

* 28.11.1908 - + 30.10. 2009

“Vědec není tím, kdo přináší správné odpovědi, ale tím, kdo pokládá správné otázky”.

Claude Levi-Strauss (*1908 – 2009]

- zakladatel strukturalismu v antropologii
vzděláním byl filozof
1938-39 terénní výzkum v nitru Brazílie (Mato Grosso),
výsledky svých pozorování mezi indiány Ňambikvary a
Tupí-Kavahíby shrnul v knize „Smutné tropy“ (1955, Les
tristes tropiques).
- silně ho ovlivnilo setkání s ruským lingvistou Romanem Jacobsonem,
který ho přivedl ke strukturalistickému pohledu na jazyk coby systém
znaků, který Lévi-Strauss aplikoval na antropologii – studium
příbuzenských systémů
- důležité bylo i jeho setkání na lodi se zakladatelem surrealismu André
Bretonem. Básník Breton rozvinul před antropologem celý svět imaginace,
všechny její poklady, který vnímavý Lévi-Strauss dokonale ve své práci
využil.

• věnoval se třem základním okruhům:

1) příbuzenství, 2) nativní taxonomie, 3) mytologické systémy

- **příbuzenské systémy** (1949 „Elementární systémy příbuzenství“, 1965 „Budoucnost studií o příbuzenství“)

- domorodé klasifikační systémy tzv. **nativní taxonomie** (1948 „Rodinný a společenský život indiánů Nambikvara“, 1952 „Rasa a historie“, 1962 „Totemismus dnes“, 1962 „Divoké myšlení“).

kniha „Myšlení přírodních národů“ (1966, La pensée sauvage)

- klasifikace reality

- totemické klasifikace

- rituál a hra (<http://www.bylany.com/kvetina/> - článek o hrách)

- výchozím metodologickým pravidlem strukturální analýzy je **nalezení vztahového systému mezi prvky studovaného jevu** (např. v totemismu vztah alimentárních zákazů a nativní taxonomie zvířat a rostlin) a transformace empirických faktů ve znaky.

- při převodu faktů na znaky se autor inspiroval **teorií binárních protikladů** (lingvistika) Předpokladem je, že **prvek systému nemá sám o sobě žádný smysl, ale nabývá jej tím, že vystupuje v opozici ve vztahu k jiným prvkům**. Lévi-Strauss se domnívá, že „spojení pomocí protikladu je všeobecným rysem lidského rozumu a podněcuje nás k myšlení ve dvojicích protikladů: vysoký a nízký, silný a slabý, černý a bílý...“.

- analýzy a interpretace **mytologických systémů**.

- zaměřil na úlohu a rozbor mýtů v myšlení a životě národů, jež neznají písmo, na to, jak "mýty myslí mezi sebou". Svůj mnohaletý zájem o tuto oblast shrnul do zásadního, čtyřsvazkového díla „Mythologie“. (1964 „Surové a vařené“, 1966 „Od medu k popelu“, 1968 „O původu stolování“, 1971 „Nahý člověk“). Mezi jeho poslední práce patří i „Příběh rýsa“ (1991).

- mytické myšlení označováno jako **intelektuální kutilství**

- analýzy mytologických systémů. Mýtus musí být rozložen na základní skladebné jednotky – témata mýtu. Tyto tzv. „**mýtémy**“ musí být analyzovány z hlediska svých vzájemných vztahů.

- Základní dílo „**Strukturální antropologie**“ (1958 Anthropologie structurale).
- Veškerý život společnosti je závislý na skrytých univerzálních strukturách „infrastructures“
- pojem „sociální struktury“ = modely sociální skutečnosti mají tyto charakteristiky:
 1. **struktura má charakter systému**. Skládá se z elementů, které jsou uspořádány takovým způsobem, že změna jednoho z nich vyvolá změnu všech ostatních.
 2. každý model patří do určité **skupiny modelů** s podobnými závislostmi.
 3. uvedené vlastnosti umožňují předvídat, jak bude model reagovat při změně některého ze svých elementů.
 4. každý model musí být zkonstruován tak, aby jeho fungování odpovídalo všem **zjištěným** faktům.

rozšíření strukturalismu

strukturalistická metoda = veškeré zkoumané systémy není možné rozložit na prvočinitele, aniž bychom neustále nebrali v potaz celek - jeho význam, účel, kontext - a to vše pokud možno v rámci celku, jemuž systém (mytický či totemický) náleží.

- ve Francii došlo k vytvoření skupiny „**Annales**“ seskupené kolem **F. Braudela**.
Otázka struktury historického času.
 - čas zeměpisný představovaný strukturami dlouhého trvání
 - čas sociální trvající jen desetiletí
 - čas individuální daný délkou lidského života
 - pojem „**conjoncture**“ – jde o časovou křivku výskytu nebo intenzity určitého jevu ať ekonomického, sociálního či kulturního. Střídající se a protínající cykly, vlny a fáze různých časů a konjunktur tvoří pak dějiny...
- Britský antropolog **E. R. Leach** - strukturální přístup v „soft“ formě
 - neaspiroval na odhalení univerzálních infrastruktur, ale spíše se snažil nalézt **transformace a permutace určité konkrétní struktury** (např. mýtu nebo rituálu) v rámci jednoho sociálního systému.

ETNOARCHEOLOGIE

kapitola 8

Studium artefaktů

Funkce, operační řetězce, taxonomie, styl

Studium artefaktů

- co jsou vlastně zač?

- vlastnosti artefaktů (L. Binford):

■ **technofunkce**

■ **ideofunkce**

■ **sociofunkce**

} styl

- vlastnosti do artefaktu integrovány v procesu výroby

- výroba je proces zahrnující série technologických rozhodnutí, nastavení závisí na kulturních zvycích

- změny v technologii působí obousměrně: kultura ↔ artefakty

◆ příklad vztahu technologie a společnosti – výroba automobilu Ford T

Operační řetězec

chaînes opératoires = operační řetězce: technika (jejíž výběr je ovlivněn místními přírodními podmínkami i kulturou) aplikovaná podle určitého postupu na surovinu a také kombinace surovin, technik a jejich posloupností (A. Leroi-Gourhan)

- operační řetězec ovlivňuje výslednou formální variabilitu artefaktu
- příklad keramiky – jaké faktory se podílejí na výsledném tvaru nádoby:

výběr materiálu, předávání znalostí a zkušeností, organizace výroby, rituální praktiky...

M. Schiffer a J. Skibo: co ovlivňuje formální variabilitu artefaktů stejného účelu?

- příhodnost k výkonu funkce
- výrobní schopnosti výrobce
- široká řada situačních faktorů (dostupnost suroviny, proces výroby, transport, distribuce, užívání, uskladnění a znovuzpřístupnění, udržování a opravy, reutilizace, následky momentálního chování, skartace)
- silné determinanty dané kulturní prostředím (C. Cramerová, N. David), které jsou nadřazeny osobě výrobce

◆ experimentální archeologie: <http://www.primitive.org/> [http://www.exrea.net /](http://www.exrea.net/)

-časopisy: „(Re)construction and Experiment in Archaeology - European Platform.“

„Živá archeologie“

-etnoarcheologie - sledování živých operačních řetězců

Identifikace funkce artefaktu

◆ příklad škrabadel „yilugwa“

- J. O'Connell, výzkum 1974 ve střední Austrálii

-jaká vlastně je funkce štípané industrie?

-B. Hayden

◆ příklad afrických mlecích jamek

- mobilní: mano (vrchní), metate (spodní); nemobilní: na velkých balvanech, skalách

Technologie výroby

◆ příklad keramiky

-R. Krause: prediktivní model, nativní taxonomie, výzdoba keramiky

-O. Gosselain: individuální volba techniky x kulturní tradice, přírodní podmínky

Africké způsoby utváření keramických nádob

1. vtlačení hlíny do konkávní (vyduté jako miska) formy

2. tvarování z válečku

3. skládání z hliněných prstenců skládaných na sebe

4. „natahování“ hlíny z hroudy prstencového tvaru

5. tvarování na formě konvexního tvaru

6. vyhlubování do hroudy.

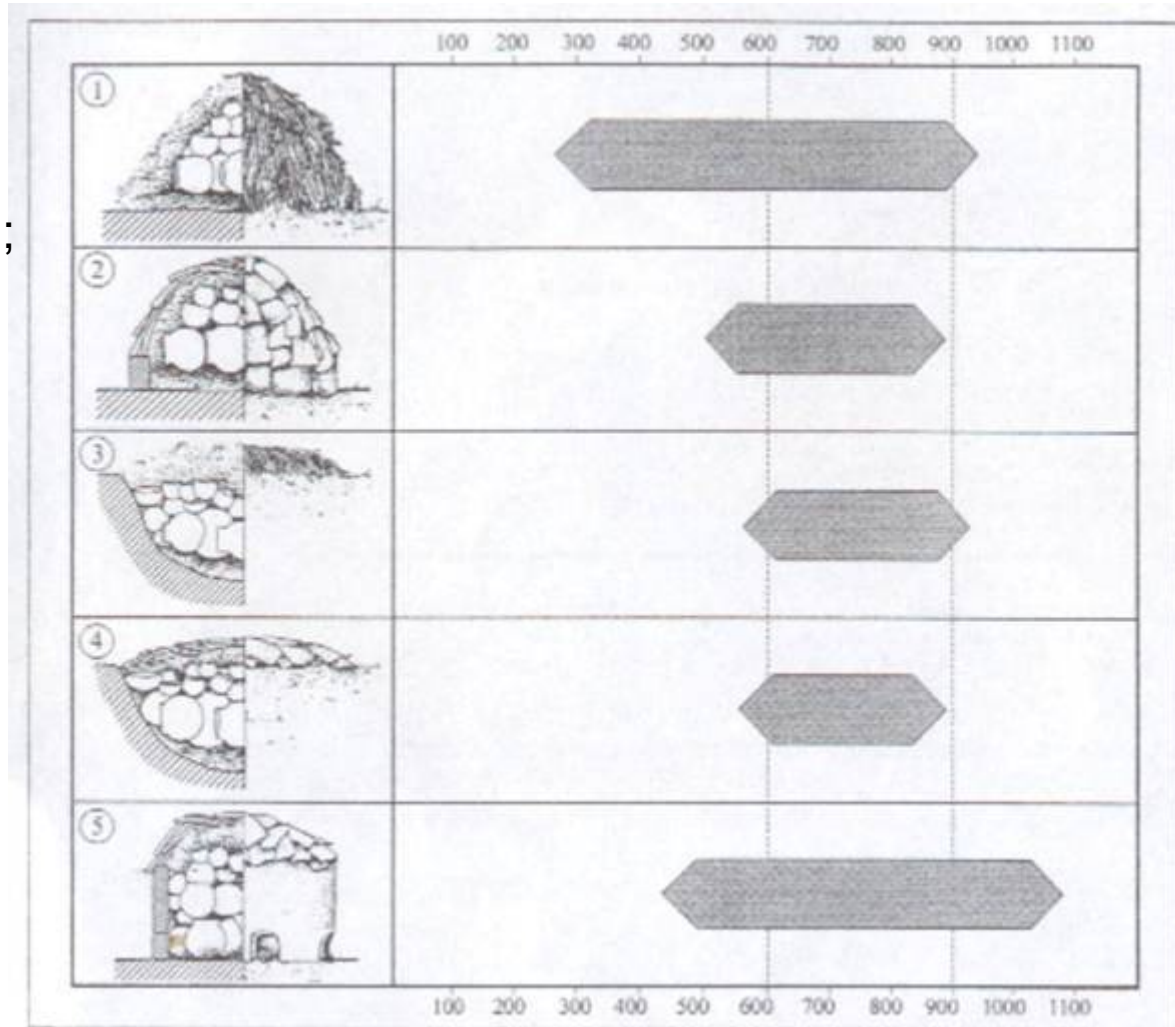

Operační řetězec výroby keramiky

	článek operačního řetězce	co ovlivňuje technologii
	příprava hlíny	-přírodní podmínky -kulturní tradice
	tvarování nádoby (výzdoba)	-kulturní tradice -individuální přístup daný vyučením -(kulturní tradice, styl)
	sušení	-přírodní podmínky -vlastnosti hlíny
	vypalování	-kulturní tradice -hrnčíř pod vlivem společen.tradice

Vztah experimentu a archeologie: teplota výpalu

- zjištěn velký rozptyl teplot:
- maximální teplota 400-950°C;
- intenzita výpalu 10-140°C/min;
- délka výpalu 14-64 minut.

Shrnutí Thompsonova výzkumu:

- převážná většina nádob slouží k transportu, uchování a přípravě potravy a vody
- nádoby se početně vyskytují ve třech kategoriích
- archeologická typologie neodráží funkční zařazení !

Irian Jaya - BI

- badatelé Pierre a Anne-Marie Pétrequin
- východní a západní oblast
- 2 tradice výroby hlazených/broušených nástrojů
- každá tradice má vlastní operační řetězec

Taxonomie, emic, etic

ETIC pohled

- „z venku“
- hledána struktura a souvislosti, analytická typologie
- procesualismus

EMIC pohled

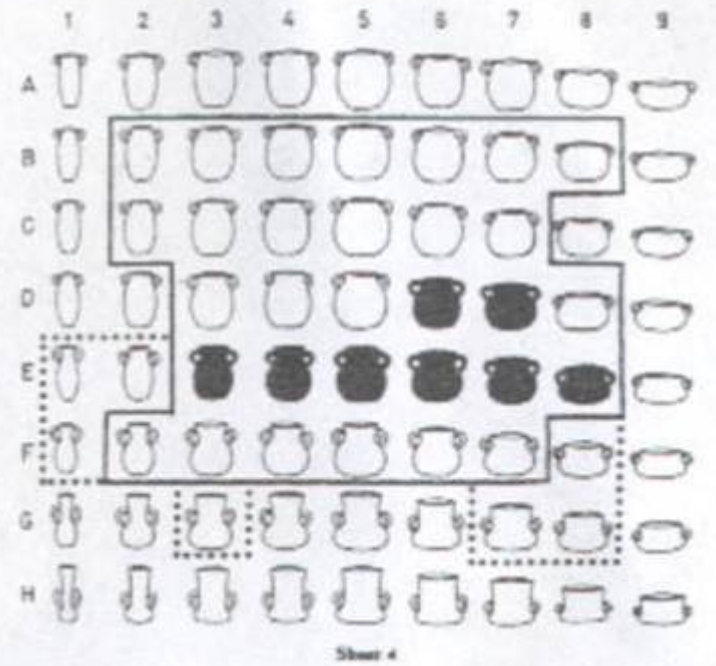
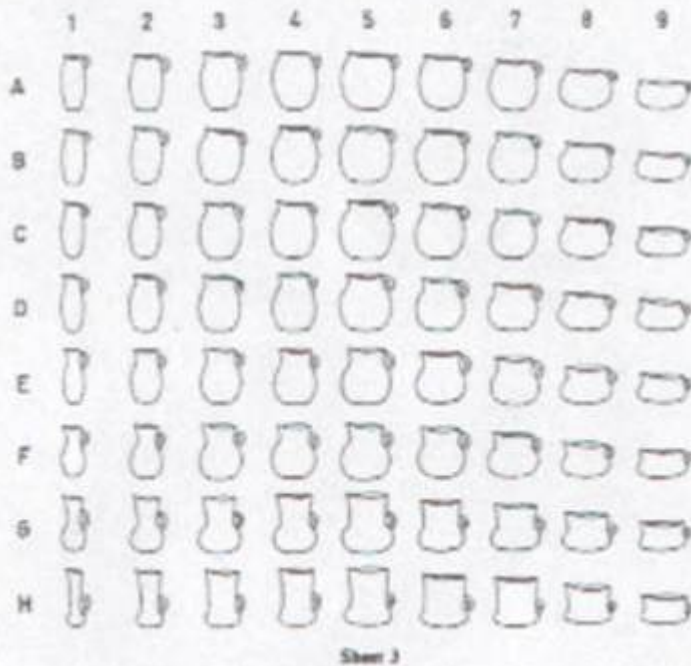
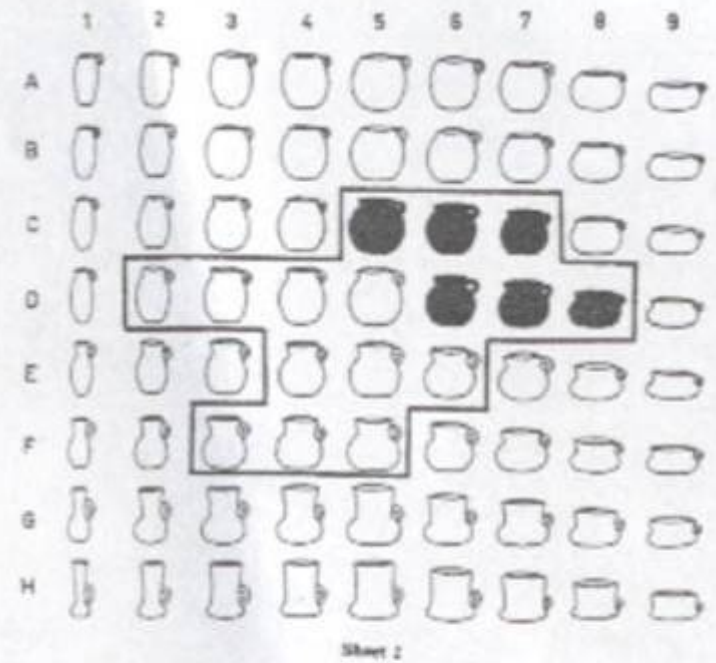
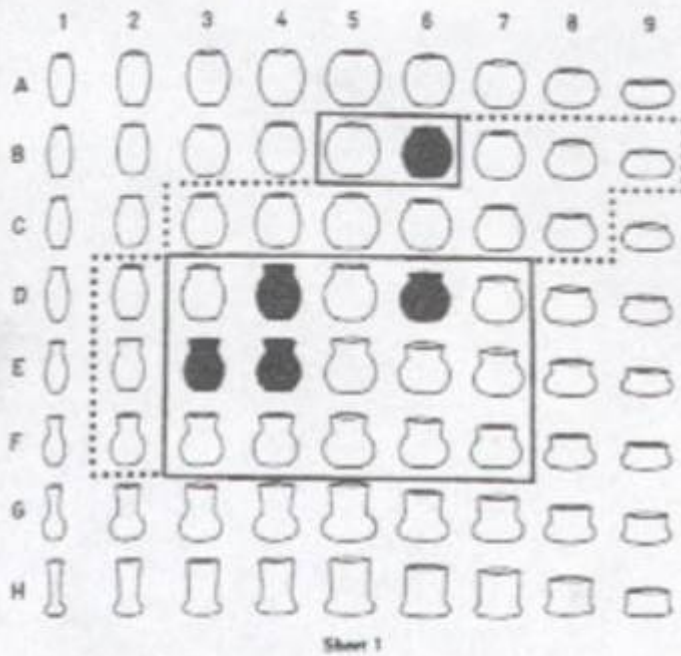
- „z vnitřku“
 - nativní taxonomie
 - velký vliv společnosti a kultury
 - postprocesualismus
-
- ◆ hledání kognitivních prototypů
 - ◆ příklad laoských vyšíváných sukni

Kognitivní prototypy

- **kognitivní prototyp** = v antropologickém smyslu trojrozměrný obraz konkrétní **kategorie** artefaktu (nebo obecně jakéhokoliv prvku), který máme uložený v naší mysli
- jsou úzce spojeny s lingvistickými kategoriemi / pojmy
- kognitivní prototypy stejné kategorie artefaktů (prvku) jsou silně kulturně specifické (např. kliky u dveří, příkrývky, káva...)

Hledání kognitivních prototypů

W. Kempton

Artefakty jako sociální kategorie

Indie, vesnice Dangwara oblast Madhaya Pradesh, výzkum D. Miller

-korelace mezi počtem nádob v domácnosti a počtem dospělých členů, pozicí v kastovní hierarchii a bohatstvím rodiny

-symbolický význam keramických nádob v kastách

-impulsy ke změně

◆ Poznámka ke změně materiální kultury

Změna materiální kultury:

-se nikdy neobjeví zcela nezávisle na kultuře

-má vztah k:

- událostem ve společnosti
- vztahu kultury k okolí
- sakrální a ideové složce
- ekonomice
- organizaci produkce a podobně

Co je to „styl“

„Míra stylistické podobnosti mezi dvěma prvky nebo skupinami prvků je měřítkem intenzity jejich vzájemných sociálních interakcí“ (David – Cramer .

-styl vymezuje chronologickou i vnitrokulturní variabilitu:

-rozdílnost statutu, společenského postavení, třídy a role.

- **co je to styl?**

-Martin Wobst popisuje styl jako součást vnější (tvarové, formální) variability materiální kultury, kterou je možné dát do souvislosti s účastí artefaktů v procesu informační výměny (1977, 321).

-James Sackett definuje styl jako vysoce specifický a charakteristický způsob vykonávání něčeho... vždy příznačný pro určitý čas a prostor... doplněk k funkci... styl a funkce společně vyčerpávají potenciál této variability (formální) s výjimkou... role post-depozičních procesů, které mohou vést ke změnám podoby artefaktů (1977, 370).

-Ian Hodder popisuje styl velmi obecně jako odkaz individuálních událostí v obecném způsobu konání (1990).

-Polly Wiessner vymezuje styl jako formální (tvarovou) variabilitu materiální kultury, která přenáší informace o sociální identitě jednotlivců a společností (1983, 256).

Proč právě „styl“?

- **styl** = předměty sloužící stejnému účelu mohou v různém sociálním a kulturním prostředí nabývat různé vnější podoby
- PROČ ? → má to nějaký skrytý význam?
- jde přitom o řešení několika rovin problému:
 - a) definovat, co to vlastně styl je;
 - b) jakých artefaktů se týká;
 - c) co styl znamená.
- L. Binford se domníval, že stylistická různorodost artefaktů je vlastností, která protíná napříč jím dříve definované techno-, socio- a ideo- funkce artefaktů.
- styl přitom chápal jako něco „co podporuje soudržnost a slouží jako základ povědomí skupinové identity“ (Binford 1962, 219). Jinak řečeno je stylistické vyjádření aktivní formou neverbální komunikace, kterou každá skupina navenek ukazuje svou kulturní jednotu.
- Ale k jaké úrovni skupinové integrace vlastně styl odkazuje? (rodina, komunita, etnikum...?)

styl je aktivní a přenáší informace...

- **Martin Wobst** (1977) styl primárně neslouží integraci, ale je to způsob, jímž se přenášejí informace. Jakákoliv součást, ne-li celá materiální kultura, může obsahovat zakódované zprávy ve formě stylistické variability.
- příklad s pokrývkami hlavy v Jugoslávii
- Různé úrovně hmotné kultury se mohou aktivovat vzhledem ke konkrétní rovině sociální interakce (např. jinou úroveň identity vyjadřuje architektura domu a jinou styl oděvu).
- Charakter zprávy, kterou styl vyjadřuje a na jakém médiu je realizován, se odvozuje od sociální vzdálenosti mezi „odesílatelem“ a příjemcem. To znamená, že ten, kdo je srozuměn se symbolikou daného stylu, z něj může vyčíst řadu velmi podrobných informací o skupinové, ale i osobní identitě držitele. Ten, kdo je naopak neznalý jazyka stylu, může vysílané informaci rozumět velmi povrchně, povětšinou jde jen pochopení, že dotyčný předmět a jeho nositel jsou „jiní“.

Aktivní ikonický styl

typ přenášené informace	příklad zprávy	příklad artefaktů
1. identifikace		
a) emoční stav	Já truchlím	-černá páska, -vlajka na půl žerdi
b) sociální a ekonomické zařazení nebo zaměstnání	Jsem zdravotní sestra Jsem nevěsta	-bílý čepec, modrá zástěra -svatební „princeznovské“ šaty
c) sociální postavení	Jsem bohatý	-luxusní auto, norkový kožich, platinové šperky
2. vlastnictví	Tento klíč patří k pokoji <i>x</i> hotelu <i>y</i> Tuto krávu vlastní ranč <i>x</i>	-neoddělitelné přívěsky ke klíčům -cejchování krav
3. autorství	Toto je láhev coca-coly Toto je tričko adidas	-typická láhev -obchodní značky, loga
4. oznámení	Přejdi tudy	-„zebra“ na silnici
5. nařízení	Nebezpečí, vstup zakázán	-lebka a hnáty
6. nábožen. , polit. objekty	Ježíš Kristus náš pán Fašismus, nacismus	-krucifix -svastika
7. demonstrativní	KOUKEJ!	-reklama?

Zprávy obsažené v chování aktivního stylu (podle Wobst 1977)

styl je většinou němý...

- **J. Sackett** (1977; 1990) s M. Wobstem nesouhlasil. Tvrdil, že styl sice je potenciálně přítomný v každém artefaktu, ale jen málo z nich má skutečně cílený informační náboj. Většina stylistické variability je ve své podstatě isochrestická (němá). Pojem „habitus“.
- to znamená, že v běžných podmínkách směrem od nositele k příjemci neputuje žádná zpráva.
- to se ovšem může změnit ve vzdálenější geografické, ale i historické perspektivě, protože informace o sociální identitě se na základě stylu stává logicky zřetelnější v konfrontaci s cizím prostředím.
- isochrestická variabilita není vytvářena vědomě, což ale neznamená, že by rozdíly ve formě funkčně shodných artefaktů nebyly uživateli vnímány. Řada etnoarcheologických prací ukazuje, že lidé jsou na základě stylu schopni určit konkrétní výrobní tradice, a to dokonce až do úrovně konkrétních jmen řemeslníků (pro keramiku např. Dietler – Herbich 1989, 154; Graves 1994; Stark 1994, 1999).
- styl, který záměrně nese informaci je velmi vzácný. Označuje se jako ikonický.

styl je hravý... odkazuje k individu i skupině

- **Polly Wiessnerová** (1983) studovala Sany na Kalahari. Ukázala, že isochrestická pasivní variabilita stylu může být pouze zdánlivá a že ve společnosti, již studovala, je stylistická různorodost předmětů objektem hravé manipulace.
 - rozlišila dva druhy stylových vyjádření, a to:
 - a) **emblemický styl**, který referuje o skupinové identitě a při přenášení informací skupiny směrem k jiné skupině tak zdůrazňuje aktuální sociální a kulturní hranice.
 - b) **asertivní styl**, který je založený na expresi konkrétní osobnosti a přenáší informaci o individualitě nositele. Slouží k vytvoření navenek prezentovaného obrazu dané osobnosti a má za cíl podporovat vazby s jejím sociálním okolím.
- zjednodušeně řečeno je emblemickým stylem uniforma a asertivním stylem způsob, jakým vytváří osobní image volba oblečení každého z nás.

vymezuje styl hmotné kultury sociální a etnické hranice?

- - praktická aplikace teorie stylu: pokus rozpoznat na základě materiální kultury živých předindustriálních populací hranice etnické anebo jiné sociální identity.
- - extrémně složitý úkol
- - v současnosti pouze několik takto zaměřených „velkých“ studií:

případové studie

- **projekt lovců-sběračů San**

P. Wiessnerová - příklad šípů a korálkových pásků nošených na hlavě. Ukázala, že styl materiální kultury zde od sebe zřetelně odděluje jednotlivé jazykové skupiny. Zřejmým důvodem je komunikační bariéra mezi mluvčími těchto jazyků.

- Význam její terénní práce je deklasován výběrem studované skupiny, která vzhledem ke specifičnosti svého environmentu přináší pro archeologii jen limitované možnosti srovnání.

- **projekt Kalinga**

oblast ostrova Luzon na Filipínách. Vedoucí projektu W. Longacre. Otázky vazby stylu a distribuce keramiky místních zemědělců na sociálním členění oblasti. Jejich práce přináší důkazy o tom, že etnická příslušnost není pro místní lidi význačnou rovinou identifikace, kterou jsou namísto toho malé příbuzenské jednotky, a ve větším měřítku pak skupiny stmelované na principu regionality. Tato regionální úroveň členění společnosti je v materiální kultuře dobře patrná, protože např. směna keramiky probíhá primárně právě v rámci daných regionů.

- **projekt Mandara**

v severním Kamerunu, danou část vedl S. MacEachern, etnoarcheologický výzkum hmotné kultury současných zdejších zemědělců.

Také zde výsledky poukazují na to, že místní nevnímají etnicitu jako klíčovou úroveň sebeidentifikace. Etnicitu zde dokonce ani není možné považovat za stabilní sociální útvar. Výraznější reflexe u domorodců i v jejich materiální kultuře dosahují sociální jednotky většího a menšího rozsahu než je etnicita.

případové studie

- **projekt Baringo**

- jezero Baringo v Keni, výzkum I. Hodder

- detailní analýza prostorového uspořádání hmotné kultury v určitých částech Keni, Zambie a Súdánu. Autor poukázal na složitou provázanost artefaktů s různými úrovněmi sociální identity.

- Např. v oblasti jezera Baringo jsou nádoby z tykví a dřevěné stoličky (sloužící jako podhlavníky) kmenově specifické, a je tak možné mapu rozšíření jednotlivých typů ztotožnit s kmeny Njemp, Tugen a Pokot.

- Na druhou stranu je styl ručně kovaných oštěpů sice také etnickým ukazatelem, je ale mnohem více vázán na jednotlivé věkové skupiny (tzv. kohorty), které kmenové spektrum protínají napříč. Rovněž zde byla dokumentována určitá flexibilita etnické identity, jejíž případná změna je u jednotlivce deklarována příslušným stylem oštěpu (Larick 1986).

případ jezera Baringo

Jsou obvyklé archeologické interpretace podobnosti materiální kultury dostačující ?

Ian Hodder studoval rozdíly materiální kultury mezi kmenovými skupinami Tugen, Njemp a pastevci Pokot.

Čtyři hlavní otázky:

- 1) I přes početné každodenní kontakty mezi Tugen a Njemp se početná skupina prvků hmotné kultury vyskytuje exkluzivně. Existuje mezi nimi ostrá kmenová hranice.
- 2) Kulturní prvky a artefakty putují spíše ve směru V – Z (tj. od Njemp k Tugen) než obráceně.
- 3) Existují rozdíly mezi rozšířením předmětů spojených s muži a ženami. Mužské se šíří častěji.
- 4) Je určitý chronologický rozdíl v šíření prvků a artefaktů. Před 35-40 lety byly kontakty četnější.

případ jezera Baringo

ad 1) Velká část sledovaných prvků hmotné kultury vykazuje nízký nebo žádný výskyt přes kmenovou hranici Tugen – Njemps.

Čím to není:

- komunikace mezi oběma skupinami je naprosto běžná (návštěvy, výpujčky, obchod, sňatky)
- i přes intenzivní vzájemné kontakty není kmenová integrita a identita narušena.
- přírodní prostředí a způsob obživy jsou u obou sledovaných skupin shodné
- příslušníci obou skupin jsou rovněž schopni si navzájem rozumět (Svahilština = místní „lingue franca“)

Čím to je:

- Ian Hodder považuje za hlavní příčinu existence hranice v materiální kultuře obou kmenů to, že to lidé prostě chtějí. Veřejné mínění jim nedovoluje svévolně přebírat cizí kulturní prvky.

ad 2) Kulturní prvky a artefakty putují spíše ve směru V – Z (tj. od Njemps k Tugen) než obráceně, což platí pro ženské ozdoby uší, keramiku, pozici ohniště uvnitř domu, úpravu střechy domu, plán usedlostí.

Čím to není:

- není to ekonomikou ani četnějšími sňatky směrem od Njemps k Tugen

Čím to je:

- a) nátlak veřejného mínění je větší u Njemps než u Tugen, pro Njemps proto je těžší přejímat cizí kulturní elementy než pro Tugen;
- b) Tugen závidí Njemps jejich větší bohatství (dobytek), tudíž se Njemps snaží Tugenům připodobnit.

případ jezera Baringo

ad 3) Existují rozdíly mezi rozšířením předmětů spojených s muži a ženami, a to v tom smyslu, že mužské se šíří častěji (např. trojnohé stoličky).

Čím to není:

- NENÍ to způsobeno sňatkovými zvyklostmi, protože ty by vybízely k právě opačnému trendu: po svatbě odchází žena žít do manželovi usedlosti (patrilokální systém).
- rovněž se muži i ženy po oblasti pohybují zhruba ve stejné míře: muži s dobytkem, ženy na trh a za přáteli a příbuznými.

Čím to je:

- Hodder interpretuje fakta v podobném duchu jako předchozí případy. Větší prostorový rozptyl mužských předmětů je záležitost konformity, identity a sociálních pravidel. Role ženy je stereotypní a submisivní, všechny změny musí odsouhlasit manžel. Tato násilná konformita je vysvětlením, proč je materiální kultura žen méně diverzifikovaná. Pozice ženy ve společnosti ji odrazuje od novinek lišících se od přijaté normy.

ad 4) Je určitý chronologický rozdíl v šíření prvků a artefaktů, protože před 35-40 lety byly kontakty četnější.

- jde zřejmě o následek zavedení centrální koloniální a později státní správy kolem roku 1940.

vymezuje styl hmotné kultury sociální a etnické hranice?

NE !

- Výsledky etnoarcheologických výzkumů překrývání hranic materiální kultury a sociální identity vyznívají skepticky, ale jednoznačně: **hledaná vazba je natolik komplexní, že znemožňuje jednoduché generalizace.**
- Ve většině případů byla sice narýsovaná linie rozdílů mezi artefakty paralelní s určitou formou společenské kategorizace, ale to v rovině, s níž žádné antropologické ani archeologické teorie nepracují. Obvykle míra takové shody přesahuje hranici sídel (vesnic), ale je výrazně menší než přirozené geografické regiony, kulturní oblasti nebo etnické skupiny (Stark 1998, 10). Pokud je přece jen možné vystopovat unikátní druhy artefaktů nebo jejich vlastností, které jsou typické pro snadno interpretovatelné druhy společenské identity, jsou to takové předměty, které v archeologických nálezech nezanechají žádnou stopu (Hodder 1977; 1982).

ETNOARCHEOLOGIE

kapitola 9

Dar, závazek, obchod a směna

Vznik směny

kdy?

- vznik směny lze spojit se vznikem kultury jako takové (tj. zřejmě už v hlubokém paleolitu)
- platí pro výměnu předmětů v lokálním měřítku, běžné komodity
- směna na velké vzdálenosti (dálkový obchod):

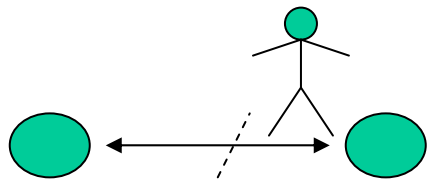
co?

- především zvláštní, cenné a prestižní komodity (pravěk: spondylus, obsidián, kamenné sekery...)

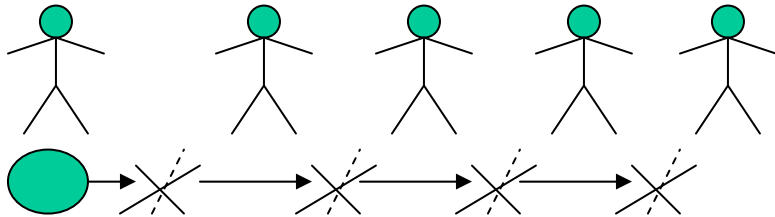
kdo a jak?

- archeologické doklady pouze transportu artefaktů, mechanismus je předmětem interpretace:

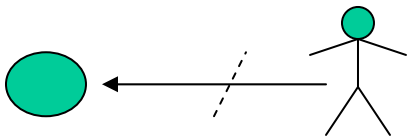
1) formou expedic, přímý přístup ke komoditě

2) „down the line“, tj. postupné předávání

3) tržní směna. Prostřednictvím specializované vrstvy prostředníků - obchodníků

definice K. Polanyi:

„Obchod je způsob, jak získat zboží, kterého se v místě nedostává“

-existuje významový rozdíl mezi **směnou** a **obchodem**

-dále je možné rozlišovat směnu na **tržní** a **netržní**

-problém s institucí trhu

paralela vztahu:

■ dárce – obdarovaný (vytváří se závazek)

■ obchodník – kupující (u předhistorických populací také často v osobní rovině)

neekvivalentní směnné komodity:

- běžné zboží x cennosti

vnitřní a vnější směna

vnitřní směna – odehrává se uvnitř komunity

vnější směna – distribuce na větší vzdálenosti, dálkový obchod

- termínem „**obchod**“ se obecně míní **vnější směna**

- **sociální** terminologie ► **směna uvnitř** jednoho společenství, ať už zahrnuje informace nebo zboží

světový systém

Immanuel Wallerstein – „world systém“

-není možná nezávislá existence jednotlivých částí směnného řetězce

-jádro systému a jeho periferie

cennosti a běžné komodity

George Dalton: prvotní cennosti (primitive valuables)

-důležité pro ceremoniální výměny darů, odděleně od běžných komodit

-obvykle ze vzácných, exotických materiálů

-příklady: pestrá ptačí pera, slonovina, mušle, jantar nefrit, barevné kameny a drahokamy (krystaly, obsidián, křišťál, onyx...), gemy, zlato a stříbro, měď a další kovy, sklo, kvalitní textilie

-cena dané komodity je mu připsána pouze v rámci dané kultury či kultur (příklad conquistadorů)

-dva druhy ceremoniální směny v předstátních útvarech:

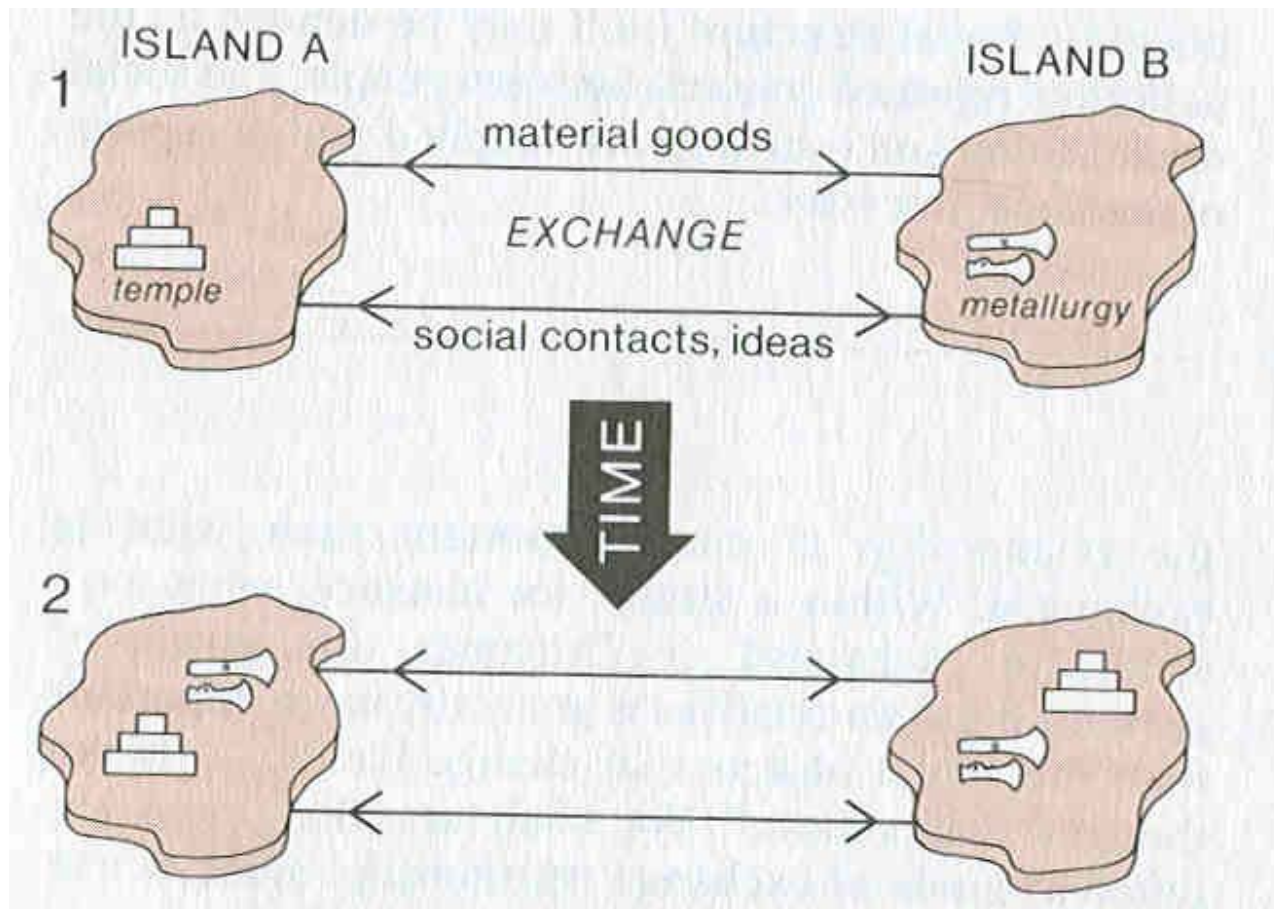
I.ceremoniální směna slouží k ustavení a posílení vzájemných vazeb a aliancí ve společnosti (např. systém kula).

II.soutěživá směna jejíž cílem je dokázat, potvrdit a udržet postavení v sociální hierarchii (např. potlač).

Směna informací – kontakt dvou oddělených komunit

-důležitější než směna předmětů je vytváření a udržování sociálních svazků, manželství, výměna idejí.

-existuje rovnocennost mezi vzájemným působením sociální komunikace a směnou komodit.

příklad: směna mezi zemědělci a lovci-sběrači

literatura: Peterson, J. T. 1978: Hunter - Gatheres/Farmer Exchange. *American Anthropologist* 80/2, 335-351.

- Agta (lovci-sběrači) a Palanan (zemědělci) na ostrově Luzon (Filipíny)
- zemědělci poskytují lovcům:
 - obilí, zeleninu (potraviny bohaté na uhlovodíky)
- lovci poskytují zemědělcům:
 - maso lovené zvěře a ryb (potraviny bohaté na bílkoviny)
 - pracovní sílu v období setí a sklizně
 - pomoc při obdělávání půdy, hlídání úrody
- směna komodit, kterých se druhé skupině nedostává (potravin, korálků, látek, keramiky, medu apod.).

směna neprobíhá tržně, ale prostřednictvím instituce *ibay*:

- *ibay* = zvláštní přítel, směnný partner
- ve vztahu zapojeno 30% Palananů a téměř 100% Agtů

- něco podobného konstatuje i R. Murphy pro oblast Amazonie (1998, 143)

Výměna darů a reciprocita

literatura: Mauss, M. 1925: *The Gift*. London: Routledge (česky: Esej o daru).

Marcel Mauss (1872 – 1950)

- zjistil, že ve společnostech, které postrádají peněžní ekonomii jsou sociální vztahy zpevňovány řadou výměn dárků. Jedinec *X* může vytvořit nebo posílit vztah s jedincem *Y* jeho obdarováním hodnotným darem.
- tj. princip reciprocity, vytváří se vzájemné závazky

- tyto vzájemné služby a protislужby se formálně uskutečňují víceméně na principu dobrovolnosti prostřednictvím dárků, třebaže jsou ve své podstatě pod hrozbou soukromého nepřátelství či skupinové války přísně povinné. Vzniká tzv. **totální závazek**

- příkladem je system kula v Melanésii (ceremoniální směna)
- potlač na tichomořském pobřeží severní Ameriky (soutěživá směna)

System kula

literatura: Malinowski, B. 1922: *Argonauts of the western Pacific*. New York: Dutton.

Bronislaw Malinowski (1884 – 1942)

-základem knihy „Argonauti západního Pacifiku“ je analýza výměnného systému kula

-významní muži z různých ostrovů se plavili až stovky kilometrů na pevně určené sousední ostrovy a předávají si dva druhy symbolických předmětů z lastur: náramky (mwali) a náhrdelníky (soulava).

- soulava obíhají po pevně určené trase jedním směrem a mwali opačným směrem.

-kula = systém rituálního obchodu

„Dobrý vztah kuly je jako manželství“, řekl Malinowskému jeden z domorodců

System Kula

- každé předání *soulava* a *mwali* je příležitostí k utužování sociál. vztahů a je s tím spojena výměna běžných, užitkových předmětů. Tyto dvě úrovně se přísně odlišují: při směně běžných věcí se vyjednává a smlouvá, kdežto při předávání symbolických darů dává dárce najevo přehnanou skromnost a velkorysost.
- celý systém slouží k budování osobní prestiže a udržuje obyvatele rozptýlených ostrovů pohromadě jako jednu společnost.
- na rozdíl od obchodní směny jejímž smyslem je získat to, co člověk potřebuje, v kule jde naopak o vytvoření závazků, které společnost udržují vcelku; samy dary jsou ryze symbolické.
- tento ceremoniální výměnný obchod sdružuje velký počet ostrovních kmenů a je s ním spojen rozsáhlý systém na sobě navzájem závislých ekonomických, náboženských, uměleckých a jiných činností.

Potlač (potlatch)

- **potlač** je obřad typický pro SZ pobřeží severní Ameriky
- slavnost při kterém si jedinec vymezoval své místo ve společnosti. Docházelo k potvrzení a uznání práv a postavení (udělování jmen, práva užívat erb, prestiž...)
- základním prvkem potlače bylo **předávání darů**
- pořádající skupina + hosté (ti dostávali dary), kteří sloužily jako svědci při potvrzování a udělování práv.
- obřad napomáhal k udržování sociálních vztahů komunit
- různé důvody pro uspořádání: při úmrtí náčelníka (Tlingit), ustavení nového náčelníka (Tsimshian), mladí byly uvedeni do společnosti (Haida), upevnění statutu náčelníka, náprava pošramocené cti

soutěživý potlač ► utkávali se spolu soupeřící náčelníci a na důkaz svého bohatství a moci ničili obrovské množství majetku

- zřejmě vzniklo až po kontaktu s bělochy kvůli narušení původního systému sociální stratifikace
- zvítězil náčelník, který zničil více majetku, hlavně neutilitární měděné předměty nesmírné ceny (každý z nich měl svůj příběh).

operační řetězec distribuce artefaktu

komodita

(surovina, artefakt, informace)

distribuce komodity

- způsob transportu,
- forma směnného kontaktu
- typ směnné protiváhy

- po směnné transakci může komodity vstoupit do nové směny nebo je spoltřebována

operační řetězec distribuce artefaktu

distribuce komodity

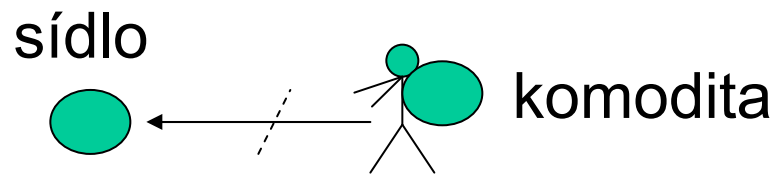
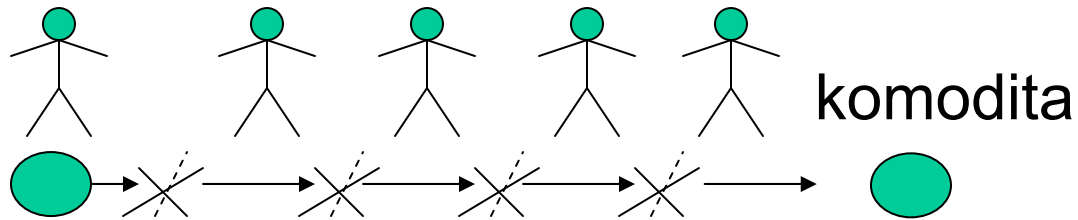
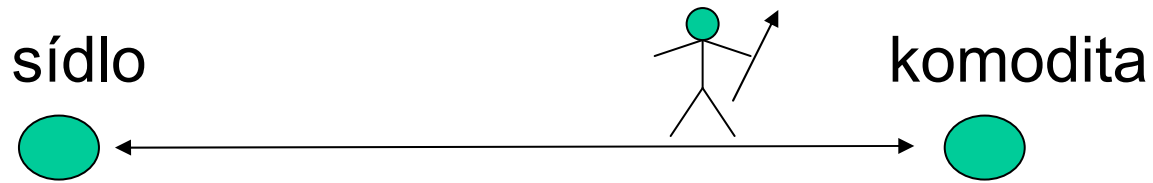

- způsob transportu

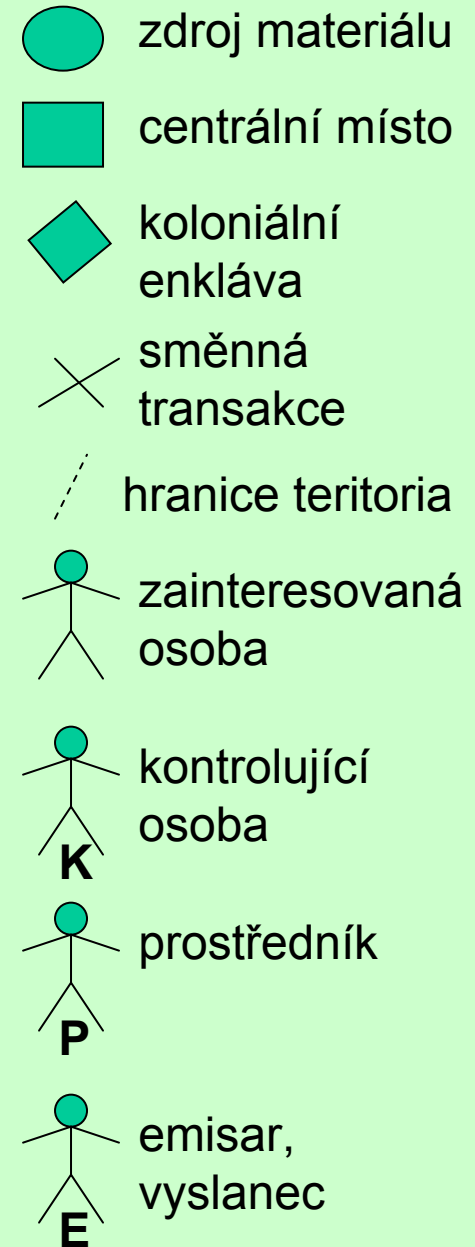
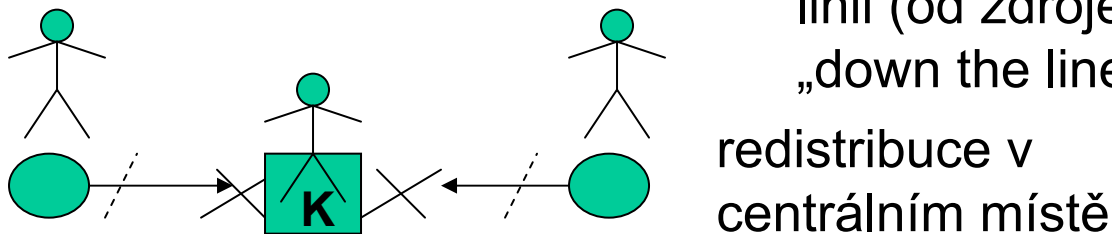
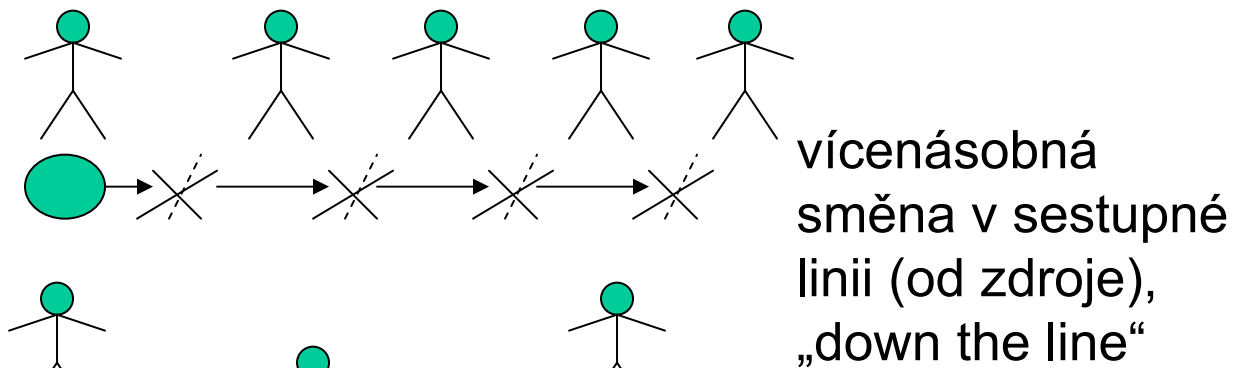
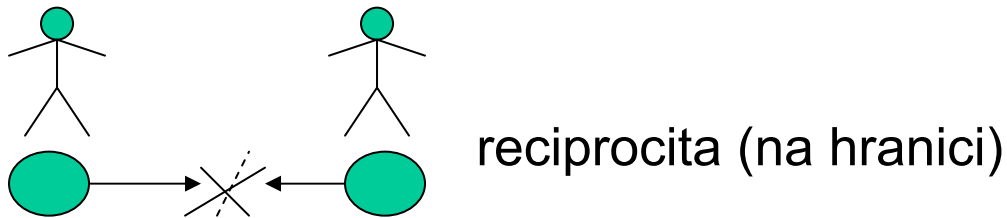
- forma směnného kontaktu

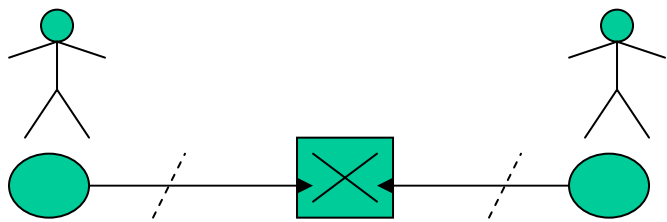
- typ směnné protiváhy

způsoby transportu komodity

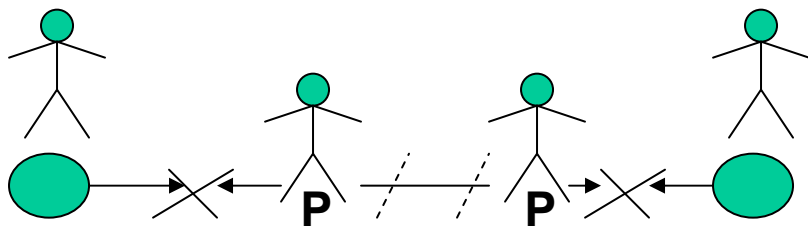

způsoby transportu komodity

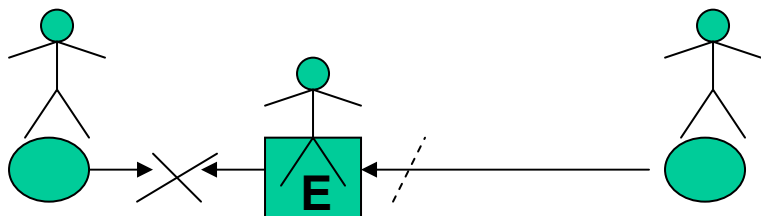

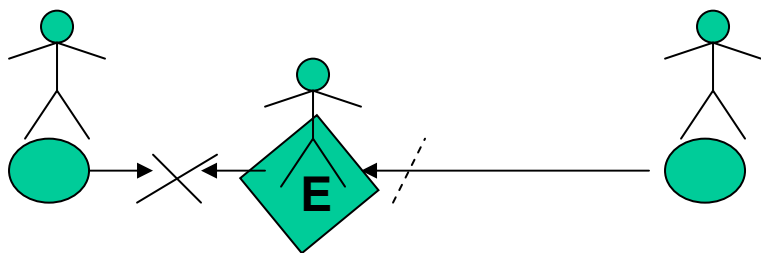
tržní směna v centrálním místě

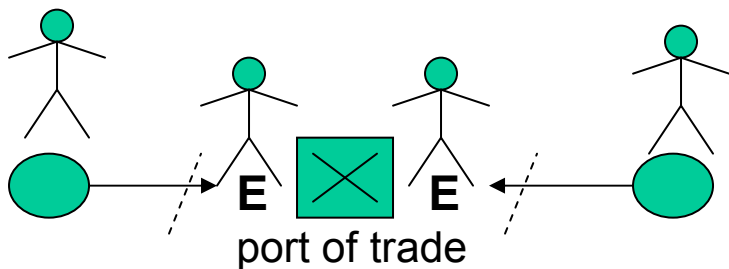
obchod přes prostředníky

obchod přes agenta (emisara)

koloniální enkláva

obchodní přístav (port of trade)

Emporia a obchodní přístavy (ports of trade)

historie:

- velká sídla centrálního ekonomického, politického a demografického významu
- začala se znovuobjevovat od 7.stol v pobřežních oblastech Severního moře
- proces jejich vzniku a vývoje je součástí velké spol. přeměny, jež má zásadní vliv pro formování středověku.
- zahrnuje období přechodu od rodové spol. s nevýraznou dělbou práce ke středověké spol. předkapitalistické tržní ekonomiky
- Typ směny: rank-exchange, kontrolován elitou, rysem těchto míst je obchod s luxusním zbožím
- příklady: Haithabu (Šlesvik), Ipswich (Británie) Kaupang (Norsko), Birka (Švédsko), Staraja Ladoga (Rusko).

Emporia a obchodní přístavy (Ports of Trade)

ekonomická antropologie

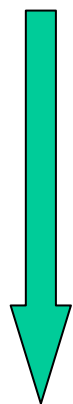
K. Polanyi = Ports of Trade, R. Hodges = emporia

R. Hodges odlišuje dva typy:

- **Emporia typu A** - v přímé blízkosti sídla vládce, distribuce výhradně luxusních komodit.
- **Emporia typu B** samostatný typ sídel, silnému propojení dálkové směny luxusního zboží s lokální směnou běžných komodit, charakteristické stavební uspořádání a přítomnost specializované řemeslné výroby, vznik zárodků konkurenční směny

proč vznikají?

schéma vývoje státu podle R. Hodgese:

náčelnictví	redistribuce	ESM	emporia typu A
cyklické náčelnictví	hromadění	politické aliance	emporia typu B
stát	vznikající tržní ekonomika	politické aliance	centrální místa
národní stát	tržní ekonomika		konkurenční trhy

Irian Jaya – sekery z Yeleme a Mumyeme

- badatelé Pierre a Anne-Marie Pétrequin
- 2 tradice výroby hlazených/broušených nástrojů
- každá tradice má vlastní operační řetězec

lom Yeleme

- transportováno 170 km - 230 km.
- distribuce seker přes území s vysokou populační hustotou
- lom ve „vlastnictví“ skupiny Wani, směna suroviny a polotovarů za jiné komodity (prasata, lastury, ženy)
- populace Dani: příležitostné výpravy do lomu pro surovinu, nebezpečné válečné expedice, mladí muži
- ceněna co největší délka ostří (směrem od zdroje 20-30 cm, nejvzdálenější pouze 1-10 cm)
- sekery sloužily jednak k porážení stromů a jednak jako symbolické atributy bohatství.

Irian Jaya – sekery z Yeleme a Mumyeme

lom Mumyeme

- transportováno do vzdálenosti asi 90 km, tj. několika dnů cesty
- směna mezi tradičními směnnými partnery na reciproční bázi při příležitosti ceremonií
- směňoval se pouze určitý počet seker a to z důvodu, aby byla směna vždy vyvážená
- délka ostří nehrála žádnou prestižní roli (tj. i nejvzdálenější sekery měly ostří dlouhé)

Studie manželů Pétrequinových tak dokumentuje diametrálně odlišné způsoby získávání produktů v podobném kulturně-geografickém prostředí i rozdílnou techno-symbolickou funkci shodného typu artefaktů.

operační řetězec distribuce artefaktu

distribuce komodity

- způsob transportu

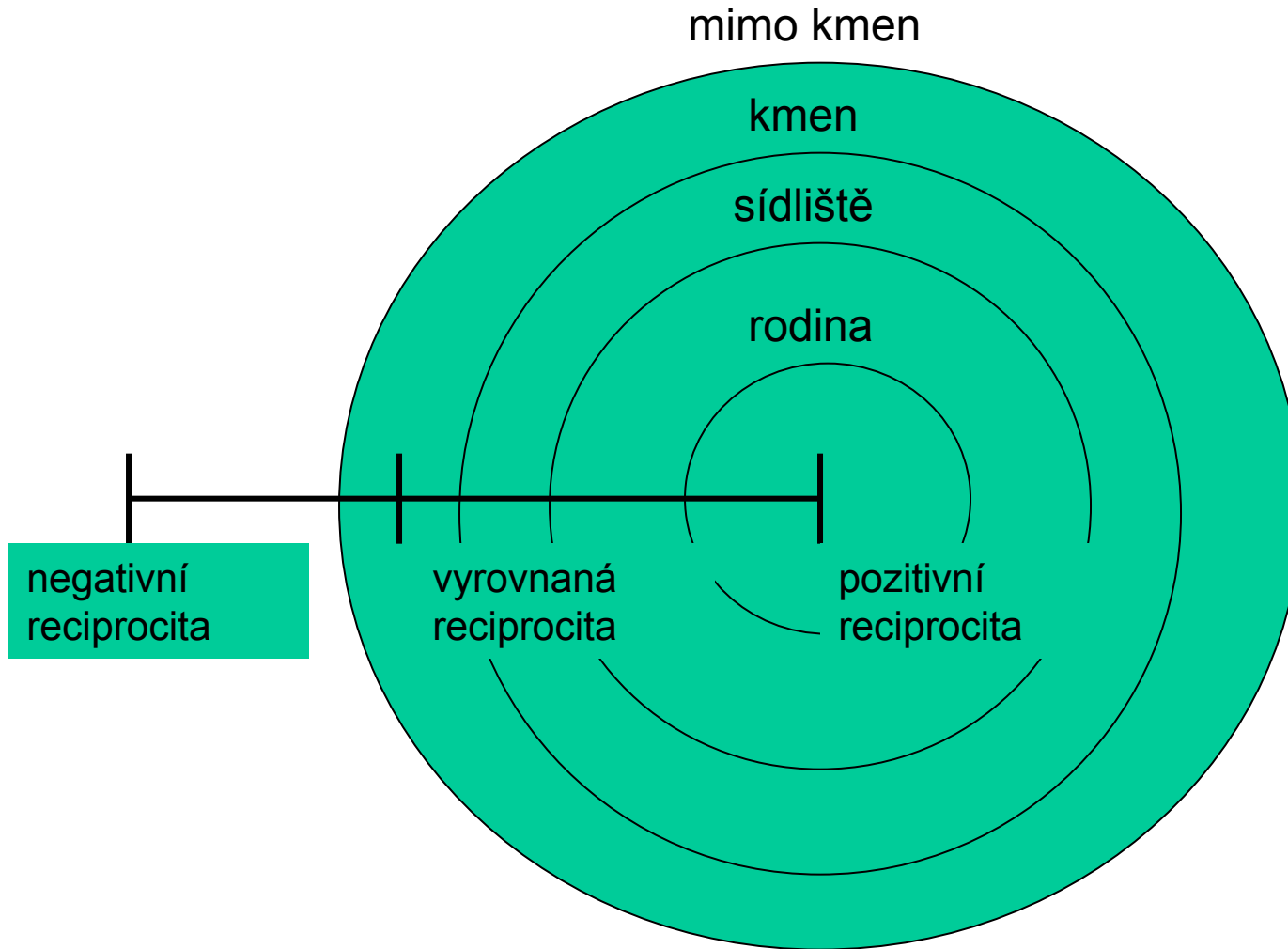

- forma směnného kontaktu

- typ směnné protiváhy

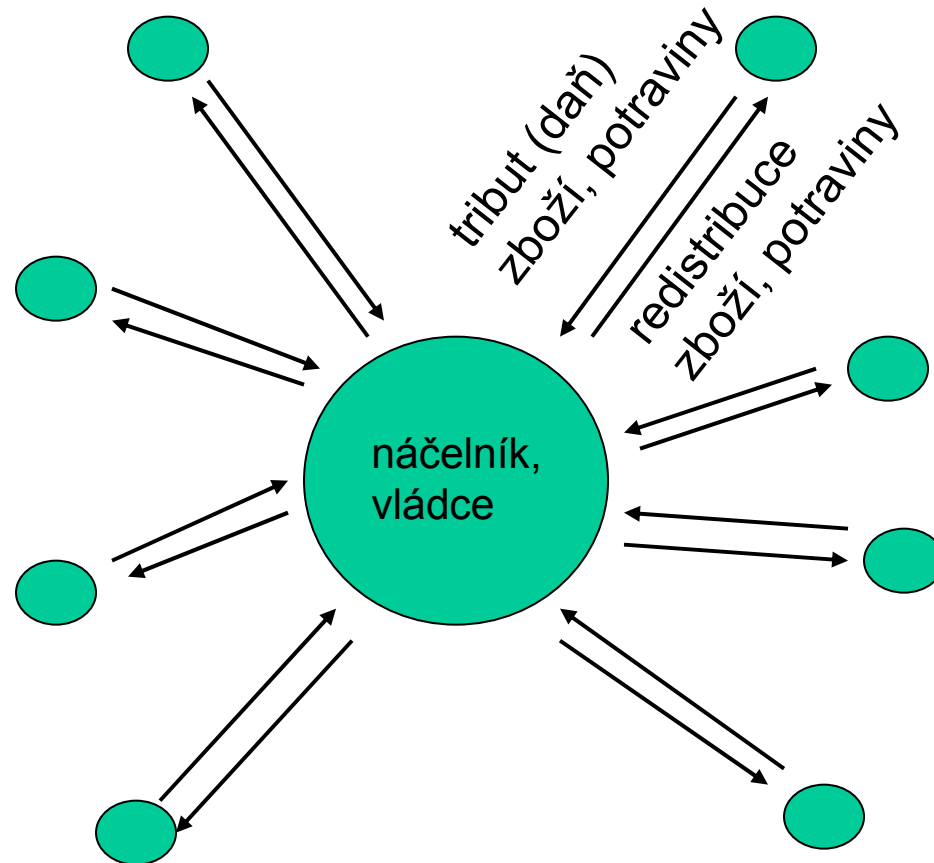
forma směnného kontaktu

1. reciprocita - vzájemnost

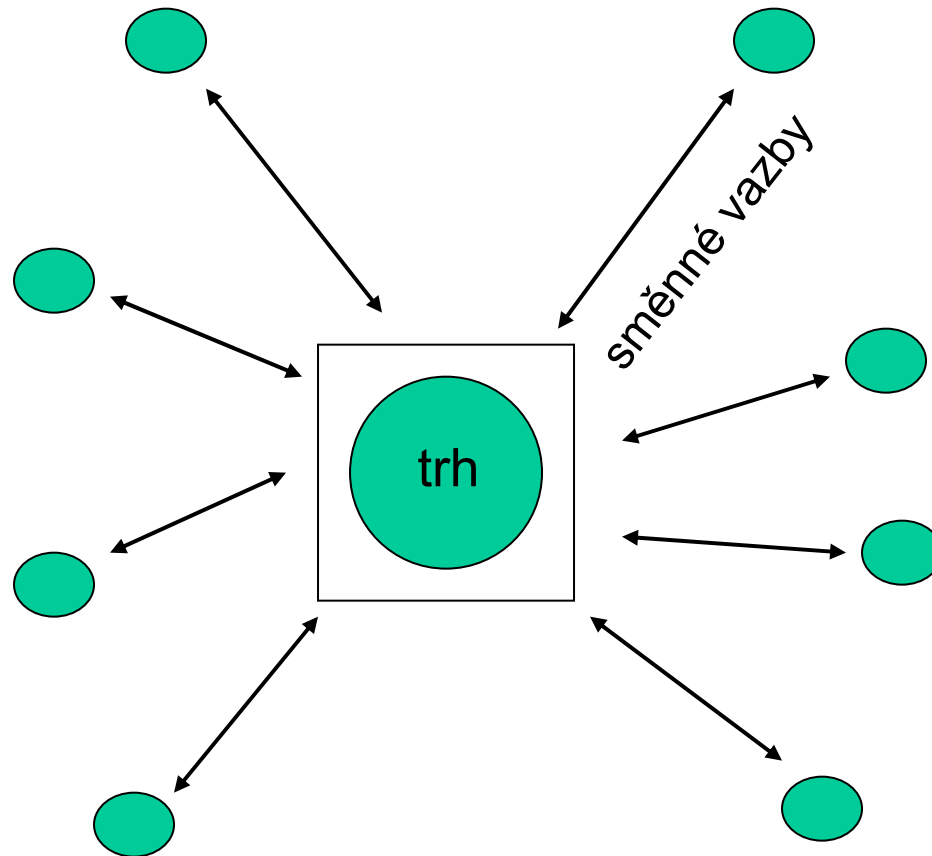
forma směnného kontaktu

2. redistribuce - přerozdělování

forma směnného kontaktu

3. tržní směna

operační řetězec distribuce artefaktu

distribuce komodity

- způsob transportu

- forma směnného kontaktu

- typ směnné protiváhy

Ranný peněžní systém

all purpose money (peníze všech účelů)

X

special purpose money (peníze zvláštních, mimořádných účelů).

Peníze pro všechny účely plní následující funkce:

1. peníze jako prostředek plateb (služby, tribut...)
2. peníze jako prostředek směny (prodejní ceny zboží)
3. peníze jako prostředek tezaurace (uchování majetku)
4. peníze jako norma hodnoty (standard of value – milionář)
5. peníze jako garance hodnoty (garance hodnoty majetku)

- příklad: směna přes *limes romanus*

ETNOARCHEOLOGIE

kapitola 10

Sociální organizace

Poznatelnost sociální organizace z archeologických pramenů

- nižší možnost přímého poznání
- sociální organizace má slabší vazbu k materiální kultuře
- vyhnout se analogiím z moderního i recentně historického světa
- antropologie se tématu „společnost“ intenzivně věnovala (viz první přednáškové téma)
- vynecháváme sféru příbuzenských systémů !!!
- na vývoj organizace společnosti a její hierarchizace lze aplikovat teorii obecné evoluce – hlavně se zabývali neo-evolucionisté (L. White, J. Steward, M. Sahlins, E. Service, M. Fried)
- hlavní otázky:
 - hierarchie společnosti (typy autorit) a její komplexita
 - integrace x segmentace

M. Sahlins 1972 kniha „Stone Age economics“:

tlupa → kmen → náčelnictví → ranný stát

Klasifikace společnosti

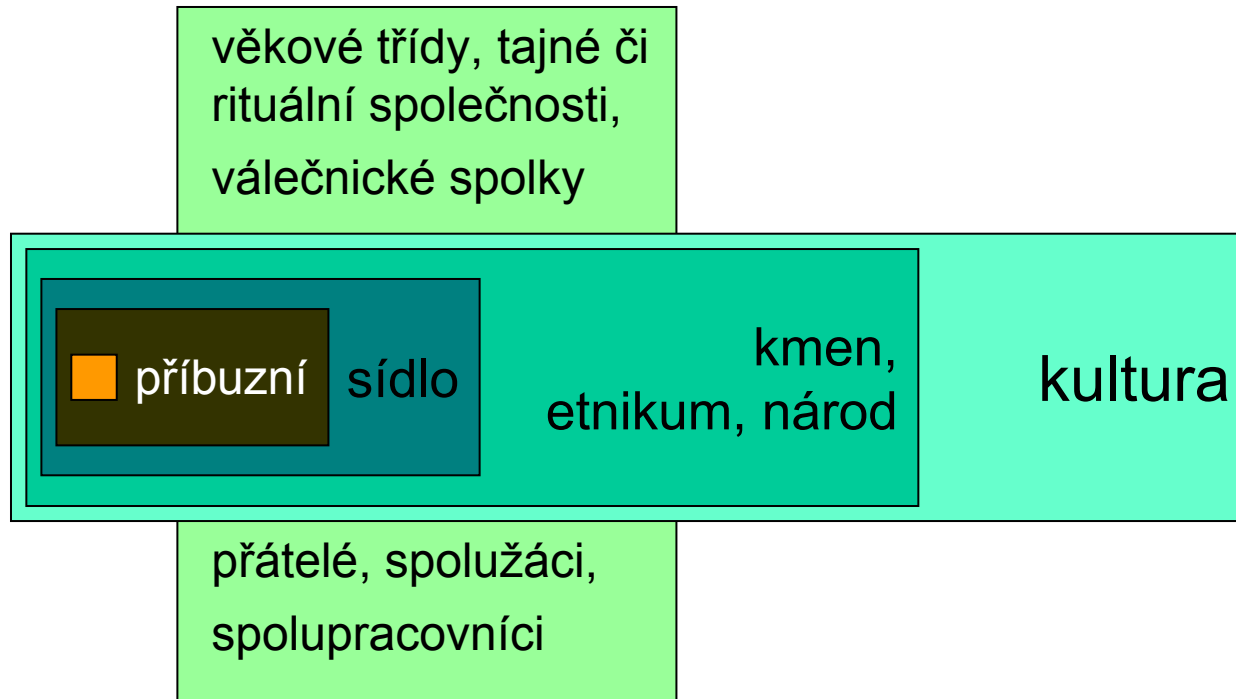
- společnosti příbuzenského a ne-příbuzenského typu
- příbuzenství pokrevní a nepokrevní
- E. Durkheim: mechanická a organická solidarita
- společenský řád je zajišťován vždy a míra jeho organizace je v závislosti na kultuře a jejím přírodním prostředí (např. velikosti populace, ekonomice, mobilitě apod.).

typy společenské organizace :

- tlupy (skupiny)
 - kmeny (segmentární společnosti)
 - náčelnická uskupení (chiefdoms)
 - ranné státy (ESM)
 - státy
-
- věkové skupiny
 - příbuzenské skupiny

Druhy sociokulturní integrace:

integrace X segmentace

- společenské instituce - posunutý význam nebo úplně odlišné typy

Moc, autorita a prestiž

-vertikální sociální hierarchie

-v předindustriálních společnostech je moc v rukou mužů

typy předstátních vůdců:

- vedoucí aktivit

- velká osoba (big person)

- náčelník vesnice náčelník segmentární společnosti (kmene)

- stařešina,

státní vůdce – král

mimoběžně – religiozní vůdce (prorok, kazatel...)

Typy vůdců

Vedoucí aktivit

- jedinec, který se stává přirozeným vůdcem v průběhu nějaké aktivity (lov, ceremonie, výroba, pitka...)
- závisí na schopnostech a dovednostech
- je to dočasné
- bez archeologické stopy

Velká osoba (big man)

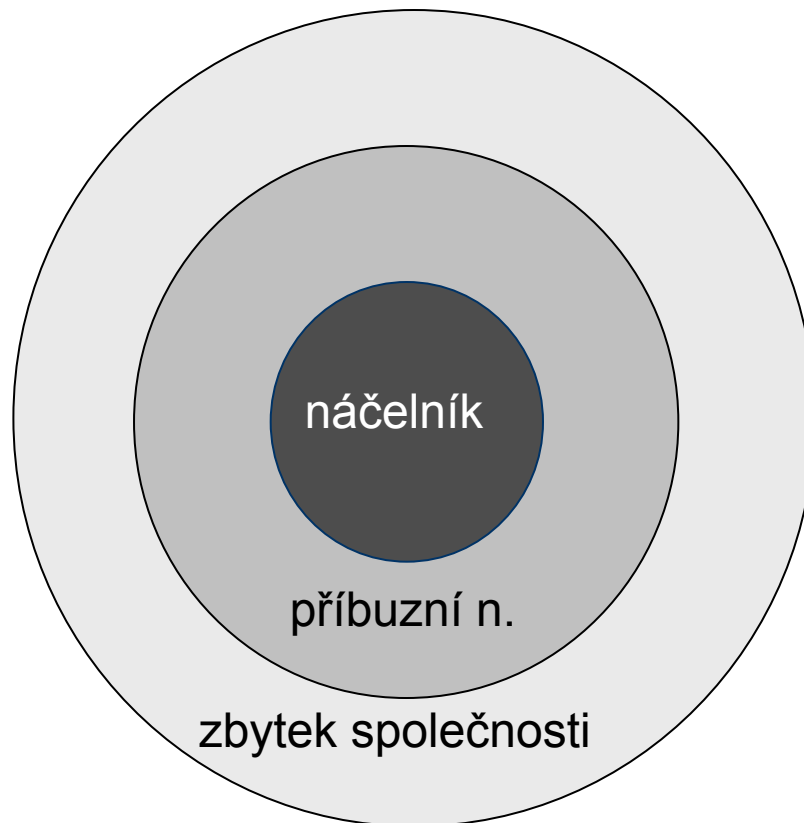
Nová Guinea,
výjimeční muži

- vůdci malých komunit, jako vesnice nebo skupina (40 – 300).
- jeho pozice je stabilní bez ohledu na probíhající aktivity.
- self-made-man, pozice získaná na základě schopností a majetku, udrží pouze po dobu aktivního věku
- big man musí být štědrý, musí být schopný, bohatý, nadaný řečník, extrovert
- jeho moc je limitována: získává si respekt lidí, které však neovládá, ale pouze ovlivňuje. Má prestiž, nikoliv moc.
- opakované rysy: více žen než ostatní muži, větší dům nebo více domů pro ženy, zvláštní nebo neobvykle rozměrné prostory pro ustájení domácích zvířat, větší zásobárny
- více nebo větší zásobárny – v pravý okamžik okázale vystavují na odiv, utrácejí a rozdávají.
- neodlišují se v pohřebním ritu

náčelnické společnosti

náčelník vesnice

náčelník kmene (segmentární spol.)

Náčelník vesnice

- funkce je děděná, ale závisí též schopnostech uchazeče
- autorita v malé skupině lidí, obvykle 80-300 osob.
- náčelník vesnice může rovněž být vůdcem klanu či rodu rozptýleného v několika sídelních jednotkách, face-to-face authority
- ves. náčelník nemusí stát osamoceně, ale být součástí organizace většího celku (segmentárního uskupení, státu)
- náčelník vesnice nucen svou pozici udržovat a posilovat štědrostí. Důležitá osoba ve směnném systému (stejně big man)
- silná role v religiózní sféře: výhradní práva a povinnosti při ceremoniích
- spojováno s „božským příbuzenstvím“ náčelníka v rámci jeho descendenční linie.
- rodina náčelníková je početná (větší domy)
- odlišnost v pohř. ritu: zvláštní pohřební rituály (velké hostiny, obětování zvířat i lidí...) a specifické a početné pohřební výbavy – milodarů.

Náčelník segmentárních útvarů (kmene)

-kónické klany

-jsou v čele většího počtu sídelních jednotek nebo větší počet osob rozptýlených po různých lokalitách.

-autorita náčelníka je nepřímá (svůj „lid“ nemusí nutně znát osobně).

-pozice je dědičná a odvozuje se obvykle z jedné náčelnické rodiny nebo rodu. – náčelnická společnost je více hierarchizována (nobilita, válečný náčelník)

-některé typy artefaktů nebo surovin jsou vyhrazeny pouze náčelníkům (většinou se jedná o zbraně nebo ceremoniální předměty)

-zdůrazněna rituální pozice vůdce: náčelník je současně knězem, náleží mu nadpřirozená moc

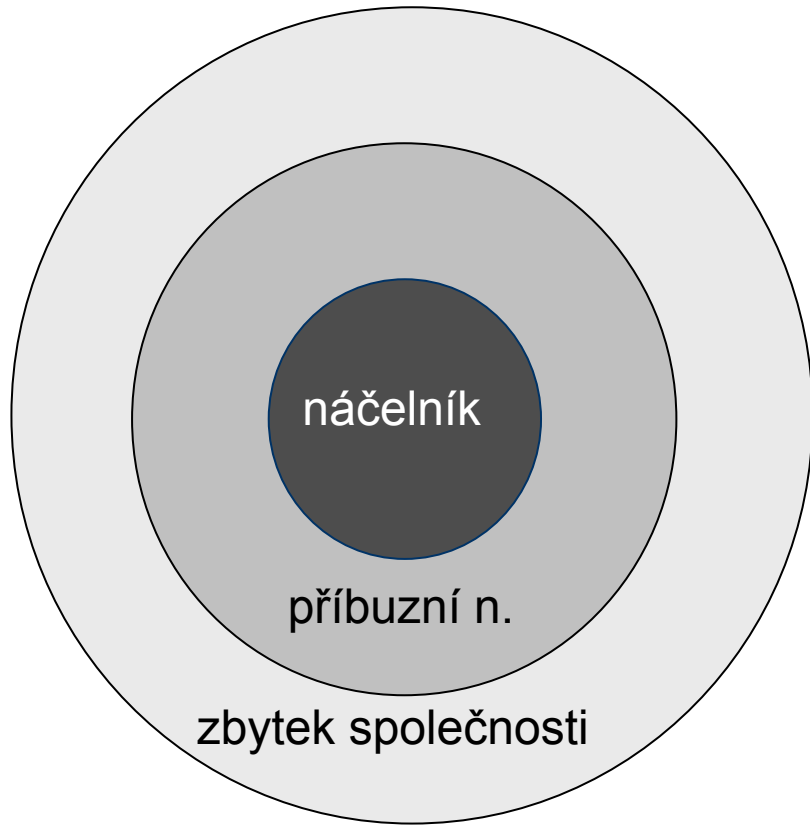
-právo a pořádek: širší pravomoci i povinnosti (moc vypovědět, zotročit nebo usmrtit provinilce)

-závazky vyslyšet názor formálního koncilu (rady)

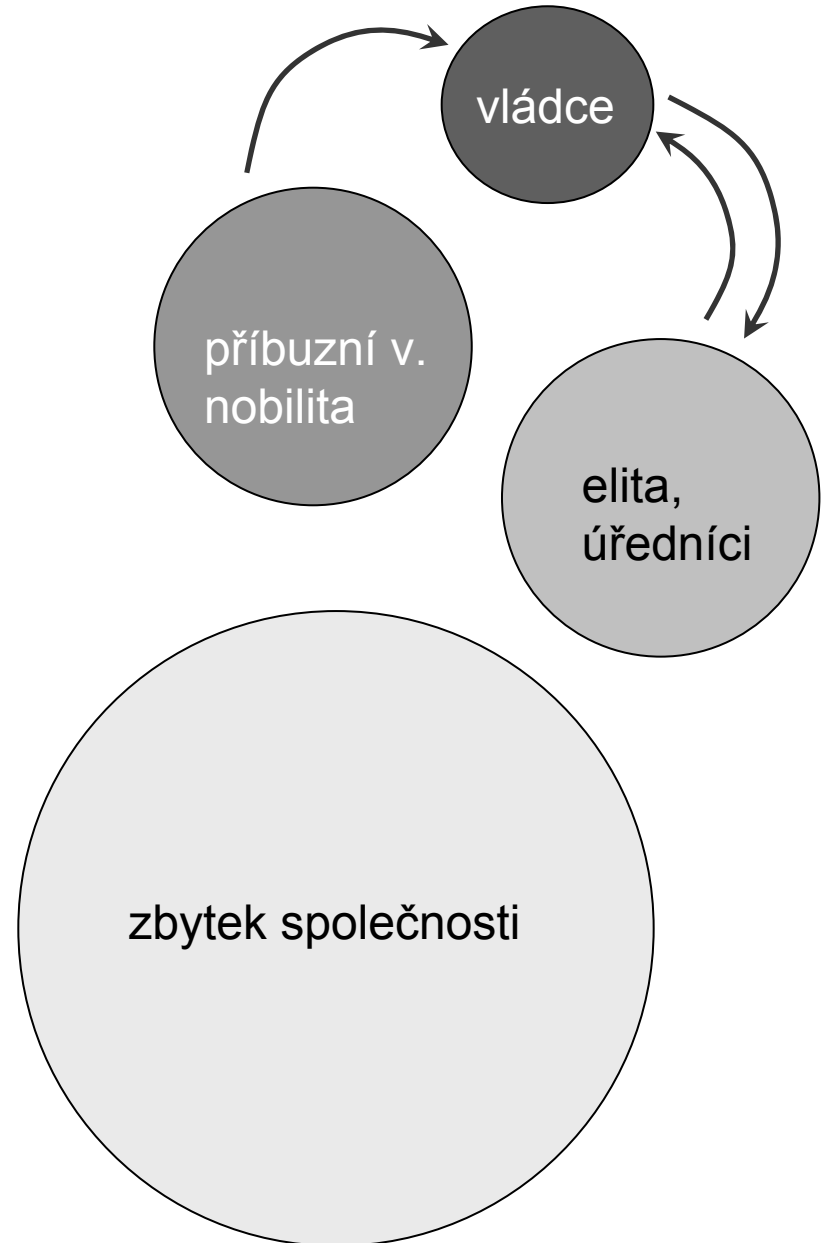
-výrazný archeologický projev: specifické často vymezené areály v rámci sídlišť nebo i samostatná sídla, pohřby náčelníků

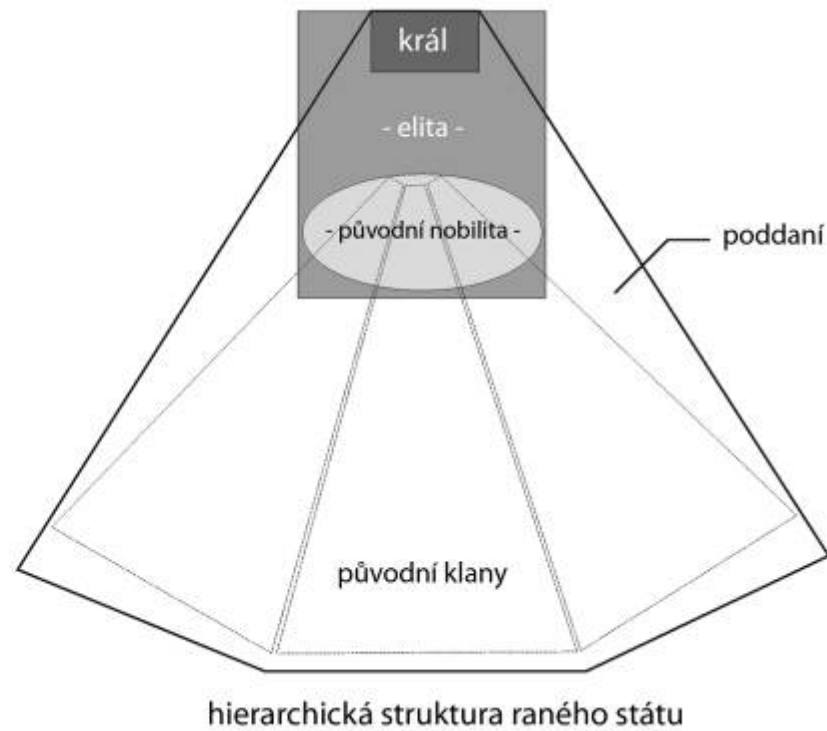
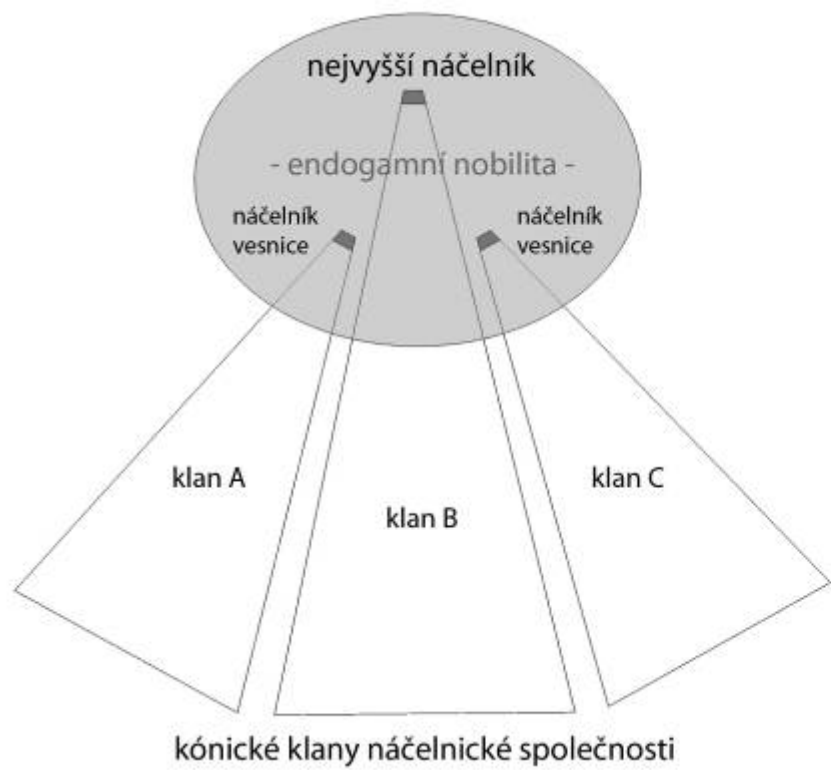
-majetek: nivelizační mechanismy, redistribuce

náčelnické společnosti

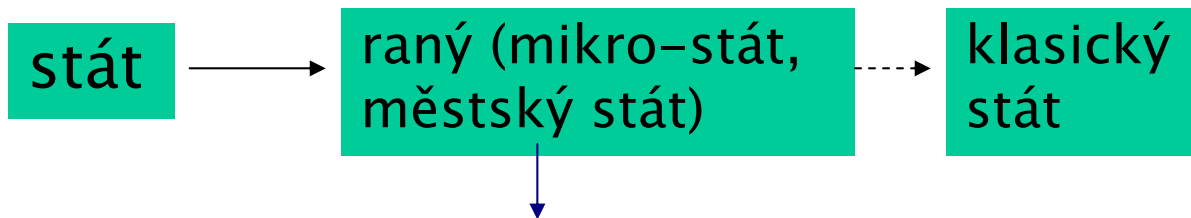

rané státy (ESM)

Král - existence státu tj. společnost nepříbuzenského typu

- čím se liší od náčelníka: vládne silou, moc podpořena represí
- území se od náčelnického útvaru nemusí lišit (relativně malé), ale často je stát rozdělen na menší správní jednotky
- královská pozice je dědičná, počet kandidátů je výrazně zúžen

- králem se na rozdíl od náčelníka může stát i mladík nebo dítě (nezáleží na schopnostech, ale pouze na původu)
- trvá sepětí královské moci s religiózní, odděluje se vrstva kněžích (chrám)
- archeologický projev: výrazné insignie např. koruna, palác či dvůr.
- sakrální a exkluzivní předměty – králové jejich počet zmnohonásobují
- důležitá role represivních složek (vojsko) - bývá ubytováno v blízkosti sídla krále
- ve smrti a pohřebních rituálech mají králové zcela výjimečné postavení, které se může vztahovat i na členy královské rodiny (monumenty)

-je osoba, která mocensky i ekonomicky profituje z válečného stavu.

-díky kontrole nad ozbrojenými složkami získal warlord velkou moc, takže je schopen existovat zcela nezávisle na stávajícím zákonodárném pořádku.

-je v přímém zájmu w., aby válečný konflikt pokračoval, protože jenom tak je schopen udržovat svou moc

-záštitou w. jsou vojáci odměňovaní válečnou kořistí nebo ze zdrojů kontrolovaných díky válce (obchod, přírodní zdroje apod.).

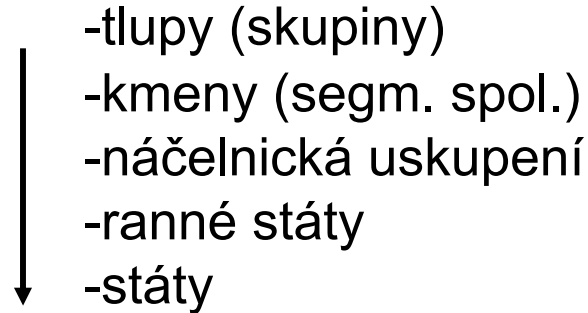
-konečným cílem w. je zlegitimizovat své postavení tak, aby si ho podržel i v době míru.

-tzv. “warlordism” se objevuje často, když státní zřízení zkolabuje, klientelismus

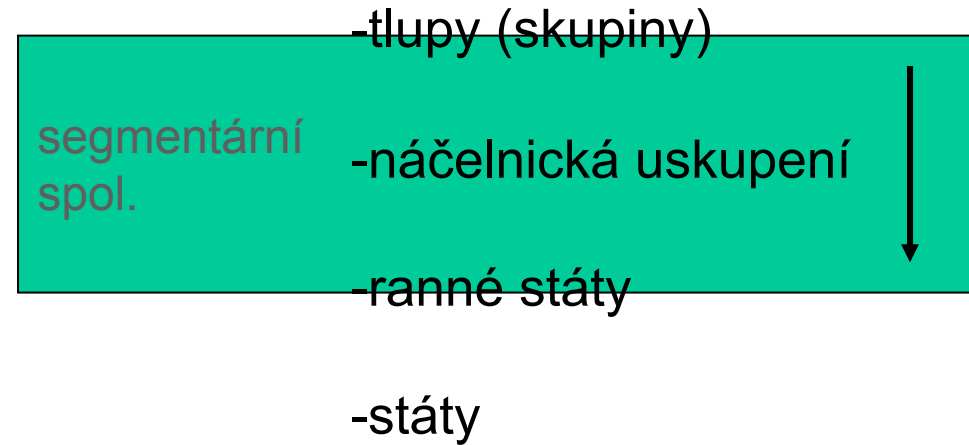
-příklady ze současnosti: Somálsko, Afgánistán, Irák, Čečna, Barma, Kolumbie, Demokratická republika Kongo, Sri Lanka a Pákistán

Typologie společností

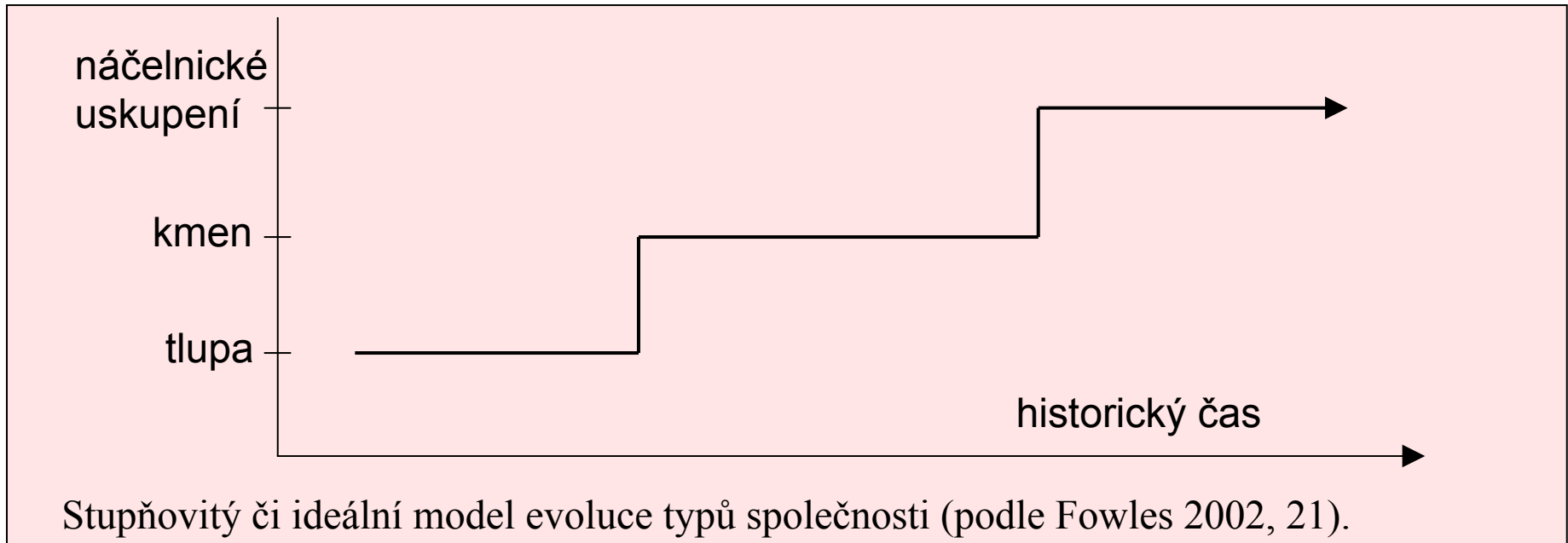
- podle M. Sahlinse a E. Service
(70. léta):

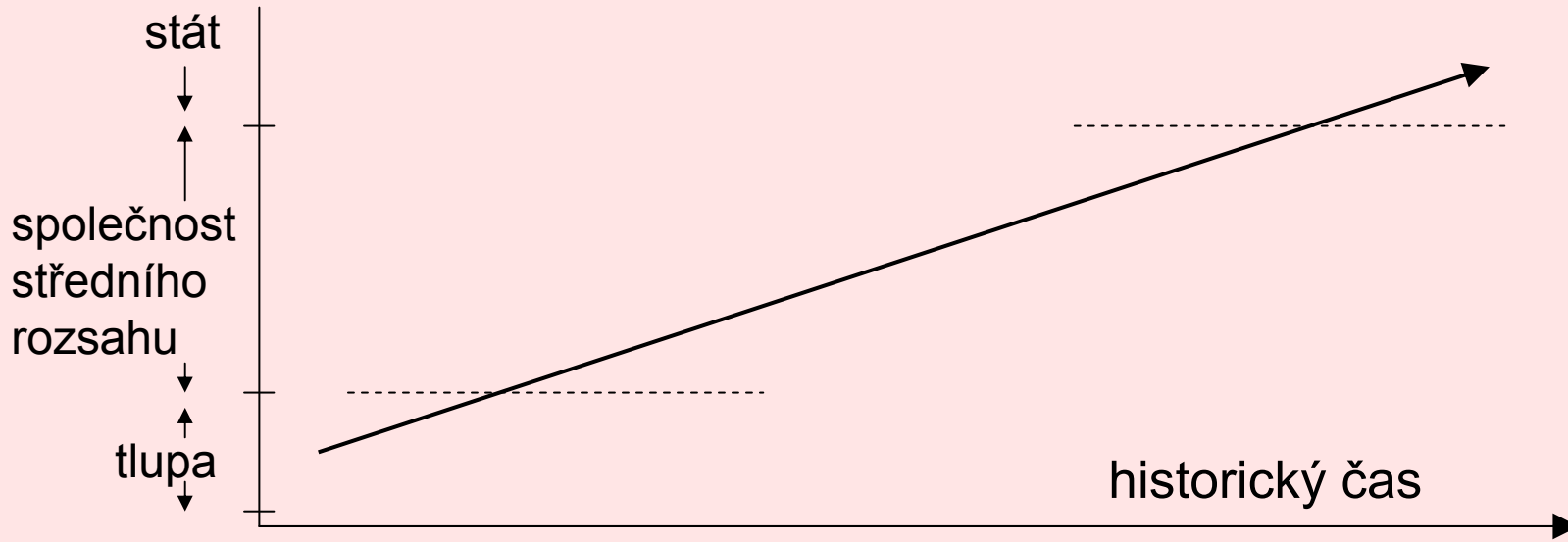

současnost:

evoluční modely:

Kontinuální model. Typy společností jsou definovány volně vzhledem k rozsahu různorodosti organizace (podle Fowles 2002, 21).

Cik-cak evoluce zdůrazňuje dynamický charakter sociálního vývoje (podle Fowles 2002, 23).

z hlediska složitosti a komplexity je možné společnosti dělit na:

-**jednoduché** (tlupy, autonomní vesnice)

-**komplexní** (náčelnické útvary, státy).

TLupy (skupiny)

-sdružují se v nich malé skupiny lovců-sběračů

-obecně v počtu menším než 100

-sezónní pohyb krajinou a využití nedomestikovaných zdrojů potravy.

-většina dosud přežívajících lovců-sběračů patří do této skupiny, jako např. Hadza v Tanzanii nebo San v jižní Africe.

-členové tlupy jsou obvykle spřízněni buď pokrevně nebo sňatkem.

-tlupy postrádají formální vedení, mezi členy nejsou markantní ekonomické rozdíly nebo odlišnosti ve společenském postavení.

-protože jsou tlupy mobilní, jejich sídla jsou malá, vnitřně příliš nestrukturovaná. Mimo to existují další malé a krátkodobé specializované lokality (task camps).

Kmeny

Kmen je skupina lidí, která je etnicky jednotná, hlásí se ke společnému původu...

Kmen neexistuje, jde o teoretický konstrukt.

Segmentární společnost (ne-egalitářská, malý rozměr, společnost středního rozsahu...) je složena z ekonomicky a politicky autonomních jednotek (rodin), které jsou navzájem spojeny vazbami mechanické solidarity. Napříč těmito jednotkami procházejí celo-kmenové instituce (pow-wow, sezónní lov...). Příbuzenské vazby uvnitř kmene nahrazují fixní politické struktury, které kmen není schopen dlouhodobě udržet.

- neexistuje konsensus v definici ani historickém či etnografickém chápání kmene
- kmen je výsledkem dvou protichůdných procesů a to integrace a segmentace

Kmeny – shrnutí koncepce

- velmi obecná definice, že segmentární společnosti (kmeny) představují rovinu sociální a kulturní integrace, která přesahuje okruh rodiny a tlupy.
- segmentární společnost je tvořena z ekonomicky a politicky nezávislých jednotek (rodin), které jsou navzájem spojeny vazbami mechanické solidarity.
- existují sociální instituce jdoucí napříč těmito jednotkami v rámci celé společnosti.
- segmentární společnosti nejsou charakterizovány přesně vymezeným teritoriem ani nevystupují jako politické entity.
- politické struktury jsou uvnitř společnosti nahrazeny příbuzenskými vazbami.

Náčelnická uskupení (chiefdoms).

-kónické klany

-fungují na principu rozdílu ve společenském statutu mezi lidmi. Rozdílné rody (klany) jsou odstupňovány podle prestižního postavení vzhledem k nejvyššímu rodu. Ten a spolu s ním i celá společnost je řízen náčelníkem.

-prestiž a postavení ve společnosti se odvozuje od toho, jak blízká je příbuznost jedince s náčelníkem. Další členění na třídy v podstatě neexistuje.

dva druhy náčelnictví: **jednoduché** (souřadný vztah k ostatním komunitám)
komplexní (hegemonie nebo podřízenost náčelníků)

redistribuce: nadvýrobek (potraviny, výrobky?) jsou periodicky povinně poskytovány náčelníkovi. Ten tyto produkty používá jako dary pro své vazaly a může je též dále redistribuovat.

struktura: **zaměřená na skupinu** (n. je dobrovolně uznáván, blaho komunity)
individualizované náčelnictví (podtrhuje význam nobility, mobilizace majetku)

-náčelnická uskupení mají centra vlády, často s chrámem, sídlem náčelníka a jeho vazalů a koncentrací řemeslné výroby.

-liší se velikostí (5000 – 20 000 lidí), R. Carneiro: náčelnické útvary a státy

-existence stálého rituálního a ceremoniálního centra, ideový „středobod“ společnosti (např. Stonehenge).

Rané státy (early state module)

- i když zachovávají řadu rysů náčelnických uskupení, jde o společnost nepříbuzenského typu, tj. postavení ve společnosti nemusí být nutně determinováno původem ► vznik elity (úředníci, vojáci)
- postavení vladaře (krále někdy královny) je od náčelníka, který má autoritu vytvářet zákony a kontrolovat jejich dodržování silou – stálou armádou.
- společnost již dále není závislá jen na příbuzenských svazcích a stratifikuje se do rozdílných tříd (nejnižší, střední, vyšší a král)
- král má v náboženství stále silnou pozici, ale jeho funkce se liší od funkce kněze – palác je odlišen od chrámu.
- území státu je považováno za majetek vládnoucí rodiny a je obydleno populací nájemců, kteří mají povinnost platit dávky.
- k řízení státu slouží byrokratický aparát úředníků jejichž hlavní úkol je shromažďovat státní příjmy a distribuovat je vládě, armádě a řemeslníkům.

-rané státy obvykle vykazují charakteristický urbánní sídelní vzor, ve kterém dominantní a řídicí úlohu hrají města.

-za město je považováno velké populační centrum (často s více než 5000 obyvateli), které zahrnuje velké veřejné budovy, včetně chrámu a sídlí zde byrokratický aparát.

-často existuje sídelní hierarchie:

-primární centrum, sekundární centrum, rurální zázemí

	tlupy	segmentární společnosti	náčelnická uskupení	státy
celková populace	méně než 100	nejvýše několik tisíc	5000 – 20 000	více než 20 000
sociální organizace	egalitářská, neformální vedení	segmentární společnosti, celokmenové, nájezdy malých skupin	sociální nerovnost založená na příbuzenském vztahu k osobě náčelníka, vysoce postavení válečníci	třídní společnost podřízená králi či imperátorovi, stálá armáda
ekonomie	mobilní lovci-sběrači	usedlí zemědělci, mobilní pastevci	akumulace a redistribuce z centra, počátky řemeslné specializace	centralizovaná byrokracie, platby dávek a daní, zákony
sídelní vzor	dočasné tábory	stále vesnice	opevněná centra, rituální střediska	urbánní celky: správní centra a města, obrana hranic, stavby cest
náboženství	šamani	zajišťují starci, kalendářní rituály	dědiční náčelníci s náboženskými funkcemi	vrstva kněžích, poly- nebo monoteistické
stavby	dočasné přístřešky, stany	stálé domy, pohřební mohyly, svatyně	velké monumenty (např. Stonehenge)	paláce, chrámy, veřejné stavby (pyramidy)
archo. příklady	paleolitické společnosti	časní zemědělci	evropská d. bronzová ?	civilizace Mezoameriky, Přední východ, Antika...
recentní příklady	Inuité, Sanové, Austrálci	Pueblané JZ USA, vysočina Nové Guineje, Nuer a Dinka V Afrika	Indiáni SZ pobřeží S Ameriky, Polynésie – Hawaii, Tonga, Tahiti	současné státy

Vznik států

historické a archeol. hypotézy: závlahová, vnitřního konfliktu, populačního vzrůstu, omezení přírodním prostředím, multivariační

Závlahová hypotéza - Karl Wittfogel, 50. léta 20. st.

-za vznikem státní organizace stojí konstrukce závlahových systémů velkých rozměrů

-činnost zaměstnávající velké množství lidí → propracovaný systém řízení → vznik diferencovaného mocenského aparátu → zvyšování produktivity a bohatství → stabilní centralizovaná organizace společnosti.

Hypotéza vnitřního konfliktu - Igor Diakonoff, 60. léta 20. st.

-stát je organizací, která zavedla pořádek v konfliktu třídního boje

-hlavním hybatelem změn je vnitřní diferenciací společnosti

Hypotéza populačního vzrůstu – Thomas Malthus, 18. st.

-lidská populace má tendenci se rozrůstat

populační vrůst → nedostatek potravy → zvýšená úmrtnost a nižší porodnost

Vznik států

- hypotézu populačního vzrůstu přeformulovala Esther Boserupová (60. léta 20. st.)
- limitem není populační vzrůst, ale množství potravy získávaného z určitého území
- populační vzrůst → zavádění nových zemědělských technologií → růst zemědělské produkce
- pro řízení a distribuci produkce se uplatňuje administrativní aparát
- rozvoj specializované řemeslné výroby
- se zvětšujícím se bohatstvím roste hierarchizace společnosti
- vzrůstá tlak na centralizaci = vzniká stát.

Hypotéza omezení přírodním prostředím – Robert Carneiro, 70. léta 20. st

- podtrhuje význam přírodního prostředí (respektive omezení, která z něj plynou pro rozvoj populace a ekonomiky) a roli válek.
- populační vzrůst → vede k sociálním konfliktům a válkám → potřeba vojenské organizace a silných vůdců.

Vznik států

Hypotéza vnějšího trhu (dálkového) – např. W. Rathje, 70. léta 20. st

-dlouhodobý kontakt s dálkovým obchodem = sociální impulsy

-význam kontroly nad obchodem

-oblast mayských nížin:

nedostatek základních surovin → tlak na rozvoj integrované a vysoce organizované společnosti → zajištění stálého přísunu nedostatkového zboží

Multivariační hypotéza – např. C. Renfrew, 70. léta 20. st

-ne jen 1 či 2 proměnné, ale souhrn a konstelace mnoha

-společnost je systém → skládá se ze subsystémů → ty lze studovat odděleně

-umožňuje zjistit jaké konkrétní změny se v daném subsystému odehrály a v jaké době (např. zavedení orebního zemědělství).

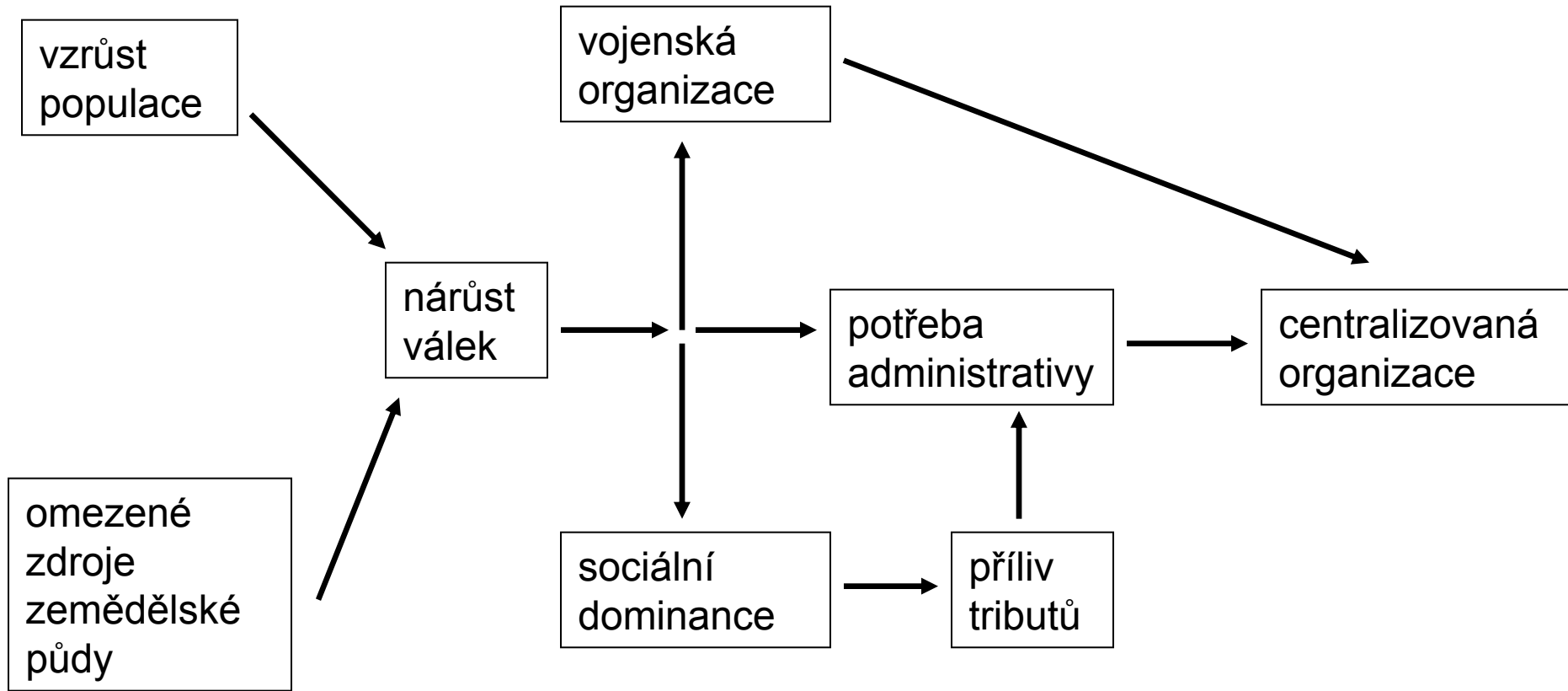
-když se ve shodném časovém intervalu projeví změny v několika subsystémech = změna společnosti a kultury

-jednotlivé subsystémy kultury jsou navzájem provázané ↓

-spustit proces může změna i v jednom subsystému, která vyvolá následnou reakci dalších subsystémů

Vznik státu: příklad Peru

Robert Carneiro

Vznik státu: příklad Egeida

Colin Renfrew odlišil několik subsystémů:

- subsistenční
- sociální
- symbolický a projektivní
- subsystém dálkového obchodu a komunikace
- populační subsystém
- vzájemné interakce mezi subsystémy

Jestliže interakce působí pozitivně, tj. stimulují rozvoj, dochází ke kulturní změně ve smyslu rozvoje kultury i společnosti.